

Osaamista
ja oivallusta
tulevaisuuden
tekemiseen

Emmi Okafor

Tavoitteena toimijuus

Ilman huoltajaa tulleet nuoret oman elämänsä ohjaksissa

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Sosionomi (ylempi AMK)

Sosiaalialan tutkinto-ohjelma

Opinnäytetyö

27.10.2019

Tekijä Otsikko	Emmi Okafor Tavoitteena toimijuus: Ilman huoltajaa tulleet nuoret oman elämänsä ohjaksissa
Sivumäärä Aika	53 sivua + 1 liite 27.10.2019
Tutkinto	Sosionomi (ylempi AMK)
Tutkinto-ohjelma	Sosiaalialan tutkinto-ohjelma
Ohjaaja	Yliopettaja Jyrki Konkka
<p>Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää millä tavoin ilman huoltajaa alaikäisinä turvapaikanhakijoina Suomeen saapuneiden nuorten osallisuus ja toimijuus toteutuvat, kun otetaan huomioon heihin primääriperheen ja uuden elinympäristön taholta kohdistuvat ulkoiset odotukset. Tarve opinnäytetyölle syntyi Erityshuoltojärjestöjen liitto EHJÄ ry:n tuetun asumisen sosiaaliohjaustyön käytännön kokemuksista. Opinnäytetyön tulosten avulla pyrittiin kehittämään keinoja ilman huoltajaa tulleiden nuorten asiakaslähtöiseen, osallistavaan kohtaamiseen tavoitteellisen sosiaaliohjaustyön kontekstissa.</p> <p>Tämän laadullisen opinnäytetyön teoreettinen viitekehys muodostui osallisuuden ja toimijuuden teorioista sekä motivaatioteoriasta. Aineiston hankinta toteutettiin kuuden yksilöteemahaastattelun muodossa ja aineiston analyysissä noudatettiin teorialähtöistä sisällönanalyysia.</p> <p>Tulosten perusteella voidaan todeta, että ilman huoltajaa tulleiden nuorten osallisuus ja toimijuus toteutuvat suhteellisen hyvin. Nuoret kokevat voivansa vaikuttaa omiin tavoitteisiinsa ja ajattelevat omaavansa hyvät mahdollisuudet päästä asetettuihin tavoitteisiin. Uuden elinympäristön tarjoamat kattavat hyvinvointiresurssit tukevat osallisuuden ja toimijuuden toteutumista. Huoli lähtömaassa asuvasta primääriperheestä, suomalaisten ystävien puute sekä osittain risteävät odotukset koulutustason ja työllistymistavoitteiden osalta taas haittaavat osallisuuden ja toimijuuden toteutumista.</p> <p>Haastatteluaineistossa korostuivat ilman huoltajaa tulleiden nuorten saavutuksiensa kautta saamat onnistumisen kokemukset. Tavoitteiden saavuttamisen myötä nuorten usko omiin kykyihinsä oli vahvistunut ja he olivat motivoituneita tavoittelemaan tulevia päämääriä. Saavutusten merkitystä, kuten myös muita opinnäytetyön tuloksia voidaan hyödyntää EHJÄ ry:n tuetun asumisen palveluissa tukemalla ilman huoltajaa tulleita nuoria henkilökohtaisten tavoitteiden asettamisessa sekä asetettujen päämäärien tavoittelussa. Onnistumisten huomioimisen ja positiivisen palautteen avulla voidaan vahvistaa nuorten uskoa omiin kykyihinsä ja elinympäristön tukeen. Osallistujien toiveet huomioiden EHJÄ ry:n sosiaaliohjaajat voivat toimia myös kulttuuritulkkeina kahden kulttuurin vaikutuspiirissä eläville nuorille sekä edistää heidän mahdollisuuksiaan tutustua suomalaisiin nuoriin.</p>	
Avainsanat	ilman huoltajaa tulleet nuoret, osallisuus, toimijuus, tavoitteellisuus, ulkoiset odotukset

Author Title	Emmi Okafor Agency as an Objective: Unaccompanied Asylum Seekers in Charge of Their Own Lives
Number of Pages Date	53 pages + 1 appendix October 2019
Degree	Master of Social Services
Degree Programme	Social Services
Instructor	Jyrki Konkka, Principal Lecturer
<p>The purpose of this thesis was to find out how the social participation and agency of unaccompanied young asylum seekers in Finland is realized, considering the external expectations of the family of origin and the new living environment. The need for the thesis arose from the practical experience of social welfare work at the Federation of Special Welfare Organisations (EHJÄ ry). The results of the thesis were aimed at developing ways for client-centered, participatory encounters of unaccompanied young people in the context of goal-oriented social counselling work.</p> <p>The theoretical framework of this qualitative thesis consisted of theories of participation and agency, as well as the theory of motivation. The data was acquired through six individual theme interviews and was then analyzed using methods of theory-based content analysis.</p> <p>According to the results, the unaccompanied young people in Finland feel that they can influence their personal goals and have faith in reaching the set goals. Comprehensive wellbeing resources provided by the new living environment support the realization of their participation and agency. Furthermore, the results indicated that as the participants had experienced successes in life, their confidence in their own abilities had strengthened and as a result they were motivated to pursue future goals. However, factors such as concerns about the wellbeing of family members living in the country of origin, the lack of Finnish friends and partly conflicting expectations regarding the level of education and employment goals hinder the realization of the young people's participation and agency.</p> <p>The results of the thesis can be utilized in the assisted living services of the Federation of Special Welfare Organisations. The recognition of the unaccompanied young people's successes in life can strengthen their confidence in their own abilities as well as in the support provided by their living environment. Considering the wishes of the participants, the federation's social counselors can also act as cultural interpreters for young people living in between two cultural spheres and support their interaction with their Finnish peers.</p>	
Keywords	Unaccompanied asylum seekers, social participation, agency, goal-orientation, external expectations

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Ilman huoltajaa tulleet nuoret asiakkaan asemassa	3
2.1	Alaikäisenä ilman huoltajaa tulleet turvapaikanhakijat	3
2.1.1	Haavoittavat tekijät ilman huoltajaa tulleiden nuorten elämässä	4
2.1.2	Ilman huoltajaa tulleiden nuorten voimavarat ja resilienssi	6
2.2	Nuoret kahden kulttuurin välissä	7
2.2.1	Uuden elinympäristön odotukset	7
2.2.2	Lähtömaassa asuvan primääriperheen odotukset	8
2.3	Sosiaalialan ammattilaiset nuorten asiakkaidensa asialla	9
2.3.1	Työelämäyhteistyökumppani EHJÄ ry	9
2.3.2	Hiljaisesta tiedosta aitoon asiakaslähtöisyyteen	10
3	Tavoitteellisuudesta toimijuuteen	12
3.1	Omaehtoisuus tavoitteellisen toiminnan keskiössä	12
3.2	Osallisuus toimijuuden lähtökohtana	14
3.3	Toimintavalmiuksien tiedostamisesta todelliseen toimijuuteen	15
3.4	Osallisuuden ja toimijuuden toteutumisen esteet ja edistäjät	17
4	Tutkimuskysymykset	21
5	Menetelmälliset ratkaisut	23
5.1	Osallistujat	23
5.2	Aineiston hankinta	23
5.3	Analysointitapa	26
6	Ilman huoltajaa tulleet nuoret tavoitteellisina toimijoina	30
6.1	Nuorten kokemat ulkoiset odotukset	30
6.2	Nuorten henkilökohtaiset tavoitteet	33
6.3	Osallisuuden ja toimijuuden toteutuminen	36
7	Johtopäätökset	47
8	Pohdinta	49
	Lähteet	54
	Liite 1 Teemahaastattelu	

1 Johdanto

2010-luvulla Suomeen on saapunut vuosittain keskimäärin vajaat kaksisataa ilman huoltajaa tullutta alaikäistä turvapaikanhakijaa lukuun ottamatta vuoden 2015 yli 3000 henkilön piikkiä hakijoiden määrässä (Euroopan muuttoliikeverkosto 2018: 39). Alaikäisyys, ilman perheen turvaa vieraassa maassa asuminen ja turvapaikanhakijastatus yhdessä altistavat tulijat hyvinvointiriskeille, joita Suomessa on pyritty kompensoimaan muun muassa kotoutuslain mukaisen jälkihuollon palveluilla (Laki kotoutumisen edistämisestä 2010/1386 §26). Haavoittavien tekijöiden kasaantumisen seurauksena ilman huoltajaa tulleet on kohdattu palveluissa ennen kaikkea avuntarvitsijoina eikä itsenäisinä toimijoina (Wells 2011: 328). Nykytutkimus kyseenalaistaa tämän näkökulman tarkoituksellisuutta ja tarjoaa tilalle resilienssiin ja toimijuuteen pohjautuvaa katsantokantaa (ks. esim. Orgocka 2012; Wells 2011; Chase 2010).

Ilman huoltajaa tulleeisiin nuoriin kohdistuu monenlaisia odotuksia niin suomalaisen yhteiskunnan kuin lähtömaahan jääneen perheen taholta, eivätkä nuorten äänen kuulluksi tuleminen ja oman elämän kulkuun vaikuttamisen mahdollisuudet ole itsestäänselvyyksiä. Ulkopuolelta tulevat tavoitteet eivät motivoi toimimaan samoin kuin sisäinen motivaatio eikä motivaatiota synny, ellei ole tietoinen omista tarpeistaan ja kyvystään vaikuttaa omaan tulevaisuuteensa (Isola ym. 2017: 16). Tämän opinnäytetyön keskiössä on kysymys siitä, voiko ilman huoltajaa tullut nuori keskittyä omiin tarpeisiinsa ja asettaa itselleen tavoitteita, kun häneen kohdistuu erilaisia, ajoittain vastakkaisiakin odotuksia eri tahoilta.

Ilman huoltajaa tulleiden nuorten huoli lähtömaahan jääneiden perheenjäsenten hyvinvoinnista sekä heihin perheen taholta kohdistuvat odotukset ilmenevät käytännön ohjaustyön diskursseissa. Tästä huolimatta yksin tulleiden nuorten ja heidän primääriperheidensä välistä vuorovaikutusta ei juurikaan ole tutkittu. Näin ollen maahanmuuttajapalveluita tarjoavilla kunnilla ja muilla palveluntuottajilla ei ole saatavilla tieteellistä tietoa vastuista ja odotuksista, joita nuoriin primääriperheen taholta kohdistuu eikä nuorten kokemuksia voida näiltä osin riittävästi huomioida kohtaamisissa ja palvelutarjonnassa. Asiaa selvittämällä voidaan lisätä sosiaalialan ammattilaisten ymmärrystä ilman huoltajaa tulleiden nuorten kokemasta todellisuudesta, huomioida ulkoisten vaatimusten vaikutukset osallisuuden ja toimijuuden toteutumiseksi, sekä muokata toimintaa näiden tekijöiden kompensoimiseksi.

Opinnäytetyön työelämäyhteistyökumppanin, Erityishuoltojärjestöjen liitto EHJÄ ry:n tuetun asumisen palveluiden piirissä on lokakuussa 2019 kaikkiaan noin 170 alaikäisenä turvapaikanhakijana ilman huoltajaa Suomeen tullutta nuorta. Lisäksi tuen ulkopuolisia yksin tulleita nuoria osallistuu järjestön avoimeen, ryhmämuotoiseen tukitoimintaan. Niin ohjaustyön kuin avoimen tukitoiminnan tavoitteena on ennaltaehkäistä nuorten syrjäytymistä, edistää kotoutumista, vahvistaa elämäntaitoja ja tukea toimintakykyä itsenäisen elämän mahdollistamiseksi (EHJÄ ry n.d.). Toiminnan laadukkuuden ja tuloksellisuuden kannalta on oleellista tietää miten palveluiden piirissä olevien nuorten osallisuus ja toimijuus toteutuvat ja miten niiden toteutumista voidaan edistää entisestään.

Tämän opinnäytetyön tutkimuskysymykset kohdentavat tarkastelun ilman huoltajaa tulleiden nuorten osallisuuden ja toimijuuden toteutumiseen kahden kulttuurin ja eriävien ulkoisten odotusten vaikutuspiirissä. Ensimmäisen tutkimuskysymys koskee nuorten kokemuksia ulkoisista odotuksista, toinen tuo tarkasteluun ulkoisten ja sisäisten motivaatioiden yhteensopivuuden ja kolmas kysyy millä tavoin nuorten osallisuus ja toimijuus toteutuvat otettaessa edelliset tekijät huomioon. Tutkimuskysymyksiin haetaan vastauksia laadullisen tutkimuksen menetelmin.

Aineistonhankinta toteutetaan haastattelemalla Suomeen ilman huoltajaa tulleita, EHJÄ ry:n tuetun asumisen palveluiden piirissä olevia nuoria. Robsonin (2011) mukaan haastatteluissa mahdollistuu tilannetajun ja nonverbaalisen viestinnän hyödyntäminen paremman ymmärryksen saavuttamiseksi (Robson 2011: 280–281), joten teemahaastattelut ovat opinnäytetyön kohderyhmä huomioon ottaen potentiaalisin menetelmävalinta. Haastatteluaineisto analysoidaan teorialähtöisen sisällönanalyysin menetelmin. Tulokset esitetään tutkimuskysymysten mukaisessa järjestyksessä ja niiden otsikoinnilla peilataan opinnäytetyön analysointiteemoja ja -kategorioita. Johtopäätöksissä ja pohdintaluvussa avataan tulosten hyödynnettävyyttä ilman huoltajaa tulleille nuorille suunnatun sosiaaliohjaustyön kontekstissa.

2 Ilman huoltajaa tulleet nuoret asiakkaan asemassa

2.1 Alaikäisenä ilman huoltajaa tulleet turvapaikanhakijat

Kymmenistä tuhansista Eurooppaan kuukausittain saapuvista turvapaikanhakijoista 20–30 prosenttia on alaikäisiä. Aiemmin suurin osa näistä lapsista saapui huoltajan kanssa, mutta vuodesta 2005 lähtien yksintulleiden turvapaikanhakijalasten määrä on kasvanut. (Eide & Hjern 2013: 666.) Syyt turvapaikan hakemiselle ovat moninaisia, mukaan lukien lähtömaan epävakaa poliittinen tilanne, sota, vainotuksi tuleminen, läheisten kuolema ja epäinhimillinen kohtelu (Hopkins & Hill 2008: 260, 266). Alaikäisten turvapaikanhakijoiden kotimaastalähtöpäätöksen taustalla vaikuttavat syyt ovat usein heistä itsestään riippumattomia. Perheen, etenkin vanhempien rooli on keskeinen lapsen lähdöstä päätettäessä. (Orgocka 2012: 4; Chase 2010: 2055.) Lähtömaasta paetaan itsesuojelutarkoituksessa eikä matkan määränpää ole ennakoon tiedossa. Kohdemaan valinnassa olennaisena vaikuttajana ovat agentit, jotka kuljettavat alaikäisiä lähtömaista Eurooppaan. (Hopkins & Hill 2008: 265–266.)

Vuonna 2015 Suomesta haki turvapaikkaa ennätyskelliset 3024 ilman huoltajaa tullutta alaikäistä henkilöä. Vastaava luku oli seuraavana vuonna 401 henkilöä ja vuonna 2017 enää 179 henkilöä. (Euroopan muuttoliikeverkosto 2018: 39.) Vuonna 2018 tulijoita oli vain 109, mikä on alhaisin luku koko vuosikymmenellä (Euroopan muuttoliikeverkosto 2019: 36). Vuosina 2015–2018 alaikäisiä turvapaikanhakijoita saapui Suomeen eniten Afganistanista, Irakista, Somaliasta ja Syyriasta (Maahanmuuttovirasto 2016; Maahanmuuttovirasto 2017; Euroopan muuttoliikeverkosto 2018: 39; Euroopan muuttoliikeverkosto 2019: 36).

Vuoden 2016 aikana käsitellyistä oleskelulupapäätöksistä 86 prosenttia oli myönteisiä perustuen joko kansainväliseen suojeluun tai yksilölliseen inhimilliseen syyhyn (Euroopan muuttoliikeverkosto 2017: 49). Vastaavat luvut olivat 80 prosenttia vuonna 2017 ja 81 prosenttia vuonna 2018 (Euroopan muuttoliikeverkosto 2018: 39; Euroopan muuttoliikeverkosto 2019: 36). Huomion arvoista on, että vaikka lapset saapuvat Suomeen turvapaikanhakijoina, pakolaisstatus myönnetään heistä vain pienelle osalle. Esimerkiksi vuonna 2018 turvapaikan sai vain 29 hakijaa, kun myönteisiä oleskelulupapäätöksiä tehtiin yhteensä 85. Samana vuonna 38 hakijaa sai oleskeluluvan toissijaisen suojelun perusteella ja 18:lle myönnettiin oleskelulupa jollain muulla,

todennäköisimmin yksilöllisellä inhimillisellä perusteella. (Euroopan muuttoliikenneverkosto 2019: 36.)

Tässä opinnäytetyössä ilman huoltajaa tulleilla nuorilla viitataan alaikäisinä turvapaikanhakijoina ilman primääriperhettään maahan muuttaneisiin, sittemmin täysikäistyneisiin 18–20-vuotiaisiin, jälkihuoltoikäisiin nuoriin. Suomen kontekstissa ilman huoltajaa tulleet nuoret ovat valtaosin lähtöisin Lähi-Idästä ja Somaliasta. Osalla nuorista on perhettä lähtömaassa, osalla ei lainkaan elossa olevia perheenjäseniä. Jokainen ilman huoltajaa tullut nuori on hakenut Suomesta turvapaikkaa, mutta kansainvälisen suojelun sijaan oleskelupa on voitu myöntää muullakin edellä kuvatulla perusteella. Saman termin alle mahtuu siis heterogeeninen ryhmä yksilöitä yksilöllisine taustoineen ja tarpeineen.

2.1.1 Haavoittavat tekijät ilman huoltajaa tulleiden nuorten elämässä

Turvapaikanhakijalasten kohdalla haavoittavia tekijöitä ovat muun muassa lähtömaan turvattomat olosuhteet, perheestä eroon joutuminen, riittämättömät hyvinvointiresurssit sekä yhteiskunnallisten mullistusten aiheuttamat katkokset lapsen kehitysvaiheisiin (The United Nations High Commissioner for Refugees 1994: 1). Ilman huoltajaa alaikäisinä turvapaikanhakijoina tulleiden kohdalla haavoittavuudelle altistavia tekijöitä on erityisen monia, kun otetaan huomioon lähtömaan tapahtumat, turvaton matka kohdemaahan sekä sopeutuminen uuteen kotimaahan ilman perheen tukea. Alttius posttraumaattiselle stressille on näiden lasten ja nuorten kohdalla korostunut, sillä heiltä puuttuu läheisen ihmisen tuki vaikeiden elämäntilanteiden ja tapahtumien läpikäymiseen (Eide & Hjern 2013: 668). Ilman vanhemman tai muun ensisijaisen huoltajan turvaa jäämisen on todettu aiheuttavan haittaa lapsen pyykkiselle hyvinvoinnille ja sosiaalisten tarpeiden täyttymiselle (Separated Children in Europe Programme 2009: 4).

Myös huoli lähtömaahan jääneiden perheenjäsenten turvallisuudesta ja hyvinvoinnista aiheuttaa merkittäviä hyvinvointiriskejä ilman primääriperhettään turvapaikkaa hakeneille. Lapsuuden perheestä erossa ololla on haitallisia vaikutuksia vieraaseen maahan muuttaneiden mielenterveydelle sekä uuteen kotimaahan kotoutumiselle (Rask ym. 2016: 273, 275.) Huolen perheestä on todettu olevan jopa suurempi hyvinvointiin vaikuttava psykososiaalinen stressitekijä kuin aiemmat traumakokemukset, kuten väkivallan kokeminen tai sen todistaminen (Bentley & Thoburn & Stewart & Boynton

2012: 461). Ilman huoltajaa tulleiden nuorten haavoittuvuuteen vaikuttavatkin monet menneet ja nykyiset niin lähtömaan kuin uuden kotimaan tapahtumat ja olosuhteet.

Haavoittavat tekijät nuorten elämässä on syytä tiedostaa, jotta heidän erityistarpeensa voitaisiin huomioida ja niihin vastata parhaalla mahdollisella tavalla. Palvelutarpeen arvioinnin ja palveluohjauksen kannalta on oleellista tunnistaa muun muassa traumaattisten kokemusten vaikutukset nuorten hyvinvointiin ja oppimisvalmiuksiin. On kuitenkin varottava liiallista keskittymistä nuorten haavoittuvuuteen, jottei nuorta epähuomiossa asetettaisi avuttoman uhrin asemaan. Myös kulttuurisidonnaisuus suhteessa tulkintoihin elämäntilanteen haavoittavuudesta on huomioitava, kun kyseessä ovat eri kulttuuritaustoista tulevat lapset ja nuoret.

Yhteiskunnassamme lapset kuvataan tyypillisesti haavoittuvina, aikuisen turvaa tarvitsevana olentoina (Vella 2016: 9; Orgocka 2012: 3). Näkemys perustuu keskiluokkaiselle, länsimaiselle käsitykselle lasten asemasta viattomina ja aikuisten ohjauksesta riippuvaisina sosiaalisina toimijoina (Orgocka 2012: 4). Käsitys lapsuudesta ei kuitenkaan ole yksiselitteinen ja universaali, vaan kunkin yhteiskunnan historiallinen kehityskaari sekä maantieteelliset olosuhteet ovat muokanneet eri yhteisöjen näkemyksiä lapsista ja lapsuudesta (Vella 2016: 3). Itse asiassa jopa puolet alaikäisenä ilman huoltajaa Suomeen tulleista turvapaikanhakijoista kokee olevansa aikuisia vastoin kronologisen ikänsä asettamia odotuksia (Björklund 2015: 44).

Alaikäisen näkeminen haavoittuvana olentona, joka tarvitsee aikuisen suojelua ja edunvalvontaa kyseenalaistaa lapsen kykyä arvioida omaa etuaan ja toimia sen mukaisesti, antaen samalla auttajan roolissa toimivalle aikuiselle auktoriteetin moraalisenä asiantuntijana lapsen asioissa (Vella 2016: 6). Lapsen etua tavoittelevat lait, käytänteet ja palvelutarjonta eivät aina palvele tarkoitustaan, vaan ne voivat olla holhoavia ja valta-asetelmia synnyttäviä, asettaen ilman huoltajaa tulleen nuoren avuttomaan ja voimattomaan rooliin (Orgocka 2012: 6–7, 9; Vella 2016: 10). Liika holhoaminen ja huolenpito voivat haitata lapsen elämähallintataitojen harjoittelua vaikeuttaen siirtymistä itsenäiseen asumiseen tämän täytettyä 18 vuotta. Hyvää tarkoittava huolehtiminen saattaaakin itsessään muodostua haavoittavaksi tekijäksi ilman huoltajaa tulleen nuoren itsenäisen elämän tavoittelussa.

Myös käytettävä sanasto muokkaa ihmisten käsityksiä ilmiöistä. Termit ”yksin tulleet lapset” (*unaccompanied children*) ja ”erotetut lapset” (*separated children*) painottavat

lasten eroa tutuista ja turvallisista aikuisista ja aliarvoivat heidän omaa toimijuuttaan (Horgan & Ni Raghallaigh 2017: 2; Orgocka 2012: 3–4). Käytetyn termistön taustalla on ajatus siirtolaislasten erityisestä haavoittuvuudesta ja heidän suojelemisestaan lastenoikeuksien perusteella. On haluttu korostaa, että ilman huoltajaa alaikäisenä tulleet turvapaikanhakijat ovat ensisijaisesti lapsia ja siten erityisen huolenpidon tarpeessa (The United Nations High Commissioner for Refugees 1994: 1, 53). Primääriperheestä erossaoloa puolestaan on korostettu, sillä sen katsotaan vaikuttavan haitallisesti lasten fyysisten ja kehityksellisten tarpeiden täyttymiseen (The United Nations High Commissioner for Refugees 1994: 53).

2.1.2 Ilman huoltajaa tulleiden nuorten voimavarat ja resilienssi

Kuten edellä kuvattiin, ilman huoltajaa tulleet nuoret nähdään palvelujen piirissä avun tarpeessa olevina uhreina, jotka ovat tahtomattaan tulleet erotetuiksi perheistään. Nuoret kuitenkin osoittavat toimijuuttaan muun muassa pitämällä yhteyttä lähtömaahan jääneeseen perheeseen, luomalla uusia sosiaalisia verkostoja uudessa kotimaassa sekä jättäytymällä pois rajoittavista ja pakottavista verkostoista. (Wells 2011: 328.) Tästä huolimatta heikkouksiin painottunut näkökulma ilmenee myös aiemmissa tutkimuksissa. Esimerkiksi nuorten haluttomuutta kertoa menneisyydestään pidetään seurauksena nuorten vanhemmiltaan saamista ohjeista, kykenemättömyydestä sanoittaa traumaattisia kokemuksiaan tai kulttuurieroihin ja kielimuriin liittyvistä tekijöistä (Chase 2010: 2065; Björklund 2015: 16). Chasen (2010) tutkimuksen valossa kuitenkin näyttää, että valikoiva kertominen on nuorten keino vastustaa rajoittavina ja pakottavina koettuja rakenteita ja toimijoita, kuten maahanmuuttopolitiikkaa ja sosiaaliviranomaisia. Vaikeneminen on väline oman toimijuuden toteuttamiseen, hallinnantunteen säilyttämiseen ja tulevaisuusorientoituneeseen asennoitumiseen. (Chase 2010: 2065.)

Maahanmuuttajaperheitä tutkittaessa on havaittu nuorten kokeneen voimaantumisen ja ylpeyden tunteita heille annetun suuremman vastuun myötä. Nuorten toimijuus ja resilienssi on ilmeistä heidän toimiessaan perheidensä tukipilareina uuteen elinympäristöön sopeutumisen haasteiden keskellä. He suhtautuvat perheensä taloudellisen tukijan ja ongelmanratkaisijan rooliinsa luonnollisena osana aikuistumisprosessiaan ja kokevat pystyvyyden ja vallan tunteiden kompensoivan lisääntyneen vastuun tuomaa taakkaa. (Kurman 2016: 514; Hynie & Guruge & Shakya 2012: 20, 25.) Resilienssin lähteitä turvapaikanhakijataustaisten nuorten elämässä ovat tukea tarjoavat sosiaaliset suhteet, sopeutuminen ympäröivään kulttuuriin, oman

kulttuuri-identiteetin säilyttäminen, koulutus, uskonto, traumaattisten muistojen välttely sekä toivo paremmasta tulevaisuudesta (Sleijpen & Boeije & Kleber & Mooren 2016: 166–171).

Nuoret itse haluavat tulla kohdatuiksi normaaleina lapsina ja nuorina, eivät haavoittavassa tilanteessa olevina uhreina (Eide & Hjern 2013: 668; Orgocka 2012: 3). He haluavat keskittyä tulevaisuuteen, asettua pysyvään ja turvalliseen kotiin sekä saada tukea luotettavalta aikuiselta (Eide & Hjern 2013: 668). Palveluissa onkin tärkeää huomioida nuorten yksilölliset tarpeet sekä edistää heidän resilienssiään ja toimijuuttaan (Horgan & Ni Raghallaigh 2017: 1). Psykososiaalisen lähestymistavan avulla voidaan vahvistaa yksilöiden resilienssiä keskittymällä heidän kehitykseensä ja positiivisiin elämäntarinoihinsa heikkouksien ja uhriroolin sijaan. Turvallisen ja vakaan elinympäristön rakentaminen, strukturoitu arki sekä psykososiaalisen tuen tarjoaminen ilman huoltajaa tulleille lapsille ja nuorille vahvistaa tutkitusti heidän itseluottamustaan ja voimavarojaan. (Eide & Hjern 2013: 667.)

2.2 Nuoret kahden kulttuurin välissä

Muutto lähtömaasta maantieteellisesti ja kulttuurisesti poikkeavaan kohdemaan aiheuttaa totaalisen muutoksen nuoren elinympäristöön. Erilaisen ilmaston ja elintason ohella muuttajalla on vastassaan muun muassa kulttuuristen normien, poliittisen ympäristön ja uskonnollisten traditioiden muutokset. (Hopkins & Hill 2008: 266–267.) Kotoutumislaisissa kotoutumisen todetaan tarkoittavan vuorovaikutteista suhdetta, jossa maahanmuuttajan työelämään ja yhteiskuntaan liittymiseen tarvittavia tietoja lisätään samalla, kun hänen oikeuttaan oman kielen ja kulttuurin säilyttämiseen tuetaan (Laki kotoutumisen edistämisestä 2010/1386 §3). Ilman huoltajaa tulleeseen nuoreen kohdistuu odotuksia niin uuden kotimaan kuin lähtömaan jääneiden läheisten taholta. Tasapainon löytäminen oman kulttuurin säilyttämisen ja uuteen ympäristöön sopeutumisen välillä voi olla vaikeaa.

2.2.1 Uuden elinympäristön odotukset

Yhteiskunnalliset instituutiot Suomessa odottavat tulijoiden kotoutuvan uuteen kotimaahansa. Alkukartoituksen perusteella selvitetään, tarvitseeko maahan muuttanut kotoutumissuunnitelmaa kotoutumisensa tueksi. Kotoutumissuunnitelma on myös edellytys työmarkkinatuen ja toimeentulotuen maksamiselle. Suunnitelmaan kirjataan

maahan muuttaneen yksilölliset kotoutumista edistävät tavoitteet, kuten suomen tai ruotsin kielen opiskelu sekä suomalaisen yhteiskuntaan ja työelämään sopeutumista tukevat toiminnot. Kotoutumissuunnitelman laatimisesta tai sen toteuttamisesta kieltäytyminen voi johtaa työttömyysetuuden maksun katkaisemiseen. (Laki kotoutumisen edistämisestä 2010/1386 §11, §12, §17.)

Nuoriin kohdistuu odotuksia maahanmuutto- ja sosiaaliviranomaisten, muiden lakisääteisten toimijoiden, kuten poliisin ja työllistymispalveluiden, sekä yhteiskunnan ja median taholta (Chase 2010: 2052). Myös oleskelulupaprosessit asettavat edellytyksiä nuorten toiminnalle. Huomattava osa alaikäisenä ilman huoltajaa Suomeen tulleista turvapaikanhakijoista saa oleskeluluvan yksilöllisen inhimillisen syyn perusteella. Vuoden mittaisen ensimmäisen oleskeluluvan jälkeen jatkolupaa haettaessa nuoren on perusteltava syynsä oleskeluluvan hakemiselle uudelleen ja todistettava suomalaisen yhteiskuntaan kotoutumisensa edenneen. (Euroopan muuttoliikeverkosto 2018: 40.) Nuoret kokevat olevansa vieraan systeemin jatkuvan tarkkailun ja arvioinnin kohteena (Chase 2010: 2055).

2.2.2 Lähtömaassa asuvan primääriperheen odotukset

Turvapaikanhakijaperheissä perheenjäsenten keskinäiset roolit ja vastuunjako voivat muuttua uuteen kulttuuriin muuton myötä. Uudessa kotimaassa nuoret toimivat usein vanhemmilleen kieli- ja kulttuuritulkkeina sekä tukevat perhettään taloudellisesti. Uuden kielen ja kulttuurin omaksuminen on lapsille helpompaa, minkä vuoksi he saattavat päätyä selittämään ympäröivän yhteiskunnan toimintatapoja vanhemmilleen (Kurman 2016: 511–512; Hynie & Guruge & Shakia 2012: 18–19.)

Lähtömaahan jääneiden perheenjäsenten turvapaikanhakijalapsiinsa kohdistamia odotuksia ei juurikaan ole tutkittu. Krister Björklund (2015) kuitenkin sivuaa aihetta tutkimuksessaan alaikäisenä ilman huoltajaa Suomeen tulleiden nuorten vastaanoton ja kotoutumisen ongelmakohtista. Ilman perhettään muuttaneet nuoret elävät kahden kulttuurin välillä rakentaen verkostoja uuteen kotimaahansa ja pitäen samalla yhteyttä lähtömaahan jääneeseen perheeseensä. Perheen näkökulmasta Eurooppaan muuttanut lapsi on investointi, jonka odotetaan tukevan perhettään taloudellisesti. (Björklund 2015: 42-43.)

Voidaan olettaa, että ilman huoltajaa tulleiden nuorten lähtömaahan jääneiden perheenjäsenten on vaikea ymmärtää lastensa uuden kotimaan kulttuuria. Lapset toimivat kulttuuritulkkkeina silloinkin, kun koko perhe muuttaa yhdessä maasta toiseen, joten lähtömaassa asuvan perheen on todennäköisesti vielä vaikeampi ottaa huomioon vieraassa maassa asuvan lapsensa uuden kieli- ja kulttuuriympäristön luomia mahdollisuuksia ja vaatimuksia. Vanhemmat voivat esimerkiksi odottaa Eurooppaan lähettämänsä lapsen työllistyvän nopeasti, kun taas uuden kotimaan kotouttamispolitiikka edellyttää peruskoulun suorittamista ja kielen oppimista.

2.3 Sosiaalialan ammattilaiset nuorten asiakkaidensa asialla

2.3.1 Työelämäyhteistyökumppani EHJÄ ry

Tämän opinnäytetyön työelämäyhteistyökumppani on Erytishuoltojärjestöjen liitto EHJÄ ry. EHJÄ ry:n palvelutarjonta koostuu ammatillisesta ja vapaaehtoisesta tukihenkilötoiminnasta, ammatillisesta perhetyöstä sekä jälkihuollon piirissä olevien nuorten ja ilman huoltajaa tulleiden maahanmuuttajataustaisten nuorten tuetun asumisen palveluista. EHJÄ ry on ollut edelläkävijä aloittamalla ilman huoltajaa tulleiden nuorten tuetun asumisen palvelut jo vuonna 1996. Tänä päivänä järjestön tuetun asumisen palveluiden piirissä on kaikkiaan noin 170 alaikäisenä turvapaikanhakijana ilman huoltajaa Suomeen tullutta nuorta. Lisäksi tuen ulkopuolisia yksin tulleita nuoria osallistuu EHJÄ ry:n avoimeen, ryhmämuotoiseen tukitoimintaan. Palveluiden ohella EHJÄ ry järjestää koulutuksia ja toteuttaa erilaisia kehittämishankkeita. Kaiken toiminnan tavoitteena on syrjäytymisen ehkäiseminen sekä lasten ja nuorten kokonaisvaltainen tukeminen elämän eri osa-alueilla. (EHJÄ ry n.d.)

Osallisuus on erityisen ajankohtainen teema EHJÄ ry:n toiminnassa. Vuosittain järjestettävä jälkihuoltoseminaari toteutettiin vuonna 2018 teemalla: Osallisuus — Ohjaaja osallisuuden mahdollistajana. Seminaarissa syvennyttiin erityisesti jälkihuoltoikäisten, 18–20-vuotiaiden nuorten osallisuuden toteutumiseen EHJÄ ry:n ja sen jäsenjärjestöjen toiminnassa kuten myös laajemmin lastensuojelun kentällä. Puhujavieraina oli jäsenjärjestöjen edustajien ohella liiton ulkopuolisia asiantuntijoita, kuten jälkihuollossa olevien nuorten tuen saavutettavuutta, vaikuttavuutta ja osallisuutta tutkinut professori Mirja Satka Helsingin yliopistolta. (EHJÄ ry 2018.) Osallisuuden teema oli vahvasti läsnä myös Ehjä ry:n marraskuussa 2018 järjestetyssä 35-vuotis seminaarissa. ”Nuorista miehistä tämän päivän Suomessa” -teemalla toteutettuun

seminaariin oli kutsuttu muun muassa osallisuuteen erikoistunut Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimuspäällikkö Anna-Maria Isola, jonka puheenvuoro keskittyi osallisuuden yhdenvertaistaviin vaikutuksiin.

Puheenvuorojen perusteella voidaan todeta, että vaikka lasten ja nuorten osallisuudesta on puhuttu jo pitkään, sen käytännön toteutumista on työstettävä edelleen. EHJÄ ry:n palveluiden piirissä olevien nuorten osallisuuden ja toimijuuden toteutumista kartoittamalla saadaan tietoa siitä, kuinka hyvin nämä elementit toiminnassa toteutuvat. Tulosten perusteella voidaan selvittää mihin suuntaan toimintaa tulisi kehittää ja puitteita rakentaa, jotta pystyttäisiin vastaamaan nuorten todellisiin tarpeisiin entistä tehokkaammin.

2.3.2 Hiljaisesta tiedosta aitoon asiakaslähtöisyyteen

Tämän opinnäytetyön keskiössä ovat Suomeen ilman huoltajaa alaikäisenä muuttaneet nuoret ja heidän asemansa kahden kulttuurin välissä. Lähtömaahan jäänyt perhe saattaa ajatella Eurooppaan muuttaneen lapsensa olevan investointi, joka tukee vaikeassa tilanteessa olevaa transnationaalista perhettään taloudellisesti (Björklund 2015: 42–43). Suomalaisen yhteiskunnan tavoitteena taas on kouluttaa ja kotouttaa tulijat sekä saada lisää työkäisiä ja -kykyisiä veronmaksajia vahvuksiinsa. Kulttuurien väliset erot ovat nähtävissä heti kättelyssä, kun nuori tasapainoilee lähtömaan yhteisöllisen kulttuurin muokkaamien odotusten ja suomalaisen yksilökeskeisen tavoitteenasettelun välillä.

Suomessa sosiaalihuollon piirissä oleville asiakkaille asetetaan asiakassuunnitelman laatimisen yhteydessä tavoitteet, joihin palveluilla pyritään. Asiakas ja työntekijä määrittävät tavoitteet yhdessä. (Sosiaalihuoltolaki 2014/1301 §39.) Myös Ehjä ry:n tuetun asumisen palveluissa tehtävää sosiaaliohjausta tehdään tavoitteellisesti. Tavoitteet asetetaan sosiaalityöntekijän tapaamisilla asiakassuunnitelman laatimisen yhteydessä. Näin ollen nuorilta edellytetään kykyä nimetä ja asettaa henkilökohtaisia tavoitteita.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on nostaa päivänvaloon asioita, jotka vaikuttavat näiden nuorten osallistumisen ja toimijuuden mahdollisuuksiin suomalaisessa yhteiskunnassa. Vaikka huoli ja vastuunkanto omasta perheestä ovat arjen työssä yleisiä nuorten esille nostamia teemoja, lähtömaahan jääneen perheen ja turvapaikkaa hakeneen nuoren välistä vuorovaikutusta ei juurikaan ole tutkittu. Tarkoituksena onkin

tehdä hiljaista tietoa näkyväksi, jotta keskeinen ilman huoltajaa tulleiden nuorten toimijuuteen ja hyvinvointiin vaikuttava tekijä voitaisiin ottaa jatkossa huomioon asiakas- ja tarvelähtöisiä palveluita tuottaessa.

Asiakkaiden osallisuuden ja toimijuuden edistäminen on oleellista myös sosiaalialan ammattietiikan näkökulmasta. Osallisuutta tukevassa toiminnassa mahdollistetaan asiakkaan omien valintojen tekeminen sekä puututaan mahdollisuusrakenteisiin haitallisesti vaikuttaviin yhteiskunnallisiin epäkohtiin. Osallisuuden avulla huomioidaan ja hyödynnetään asiakkaan asiantuntemusta sekä tasoitetaan vallan jakautumista yhteiskunnassa. (Hallikainen ym. 2017: 16.)

Ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö vastaa työelämän tarpeisiin ja tutkimustulosten on tarkoitus olla käytännön työhön sovellettavissa. Olennaista on myös käsitteiden ja selitysmallien sanoittaminen ja avaaminen siten, että eri alojen toimijat voivat muodostaa yhteisen käsityksen käsiteltävästä ilmiöstä. (Vilka 2015: 18–20.) Tässä opinnäytetyössä pyritään lisäämään tietoa ilman huoltajaa tulleiden nuorten osallisuuden ja toimijuuden kokemuksiin vaikuttavista tekijöistä. Tietoa lisäämällä voidaan paremmin ymmärtää nuorten kokemuksia ja tilannetta, sekä muokata ohjaustyön käytäntöjä nuorten tarpeiden mukaisesti. Tämä opinnäytetyö tarjoaa sosiaaliohjausta toteuttavien toimijoiden ohella tietoa myös muille ilman huoltajaa tulleiden nuorten kanssa työskenteleville tahoille, kuten maahanmuuttovirastolle ja TE-palveluille. Kotoutumista painottavien ja mittaavien tahojen on tärkeää tietää mitkä tekijät voivat vaikuttaa nuorten osallisuuden kokemuksiin, toimijuuden mahdollisuuksiin sekä näitä molempia edellyttävän kotoutumisen toteutumiseen.

3 Tavoitteellisuudesta toimijuuteen

3.1 Omaehtoisuus tavoitteellisen toiminnan keskiössä

Ilman huoltajaa tulleiden nuoren toimintaan uudessa kotimaassa kohdistuu erilaisia ulkoisia odotuksia. Martin Fordin (1992) mukaan kulttuurisidonnaiset ulkoiset tavoitteet eivät kuitenkaan johda toivottuihin tuloksiin, elleivät yksilöt itse koe asetettuja päämääriä arvokkaiksi. Tavoitteiden sisäistäminen edellyttää, että yksilö kokee ne omien arvojensa puitteissa merkittäviksi sekä kyseisessä toimintaympäristössä toteuttamiskelpoisiksi. (Ford 1992: 73–76.) Motivaatiota tavoitteelliseen toimintaan voi heikentää käsitys omasta kyvyttömyydestä saavuttaa asetettua tavoitetta, arvostuksen ja kiinnostuksen puute asetettua tavoitetta kohtaan sekä tavoitteen ristiriitaisuus omaehtoisten pyrkimysten kanssa. Kokemukset omaehtoisuudesta ja kyvykkyydestä taas vahvistavat yksilön sisäistä motivaatiota. (Ryan & Deci 2016: 16–17, 129–130.)

Ihmisillä on kolme psykologista perustarvetta, jotka tyydyttyessään ruokkivat sisäistä motivaatiota ja yksilön menestystä. Nämä perustarpeet ovat omaehtoisuus, kyvykkyys ja yhteisöllisyys. Kaikki kulttuurit synnyttävät käytäntöjä, arvoja ja normeja, jotka joko haittaavat tai edesauttavat psykologisten perustarpeiden tyydyttymistä. Sosiaaliset kontekstit, jotka tukevat psykologisten perustarpeiden toteutumista tuottavat yksilöiden sisäistä motivaatiota, kun taas perustarpeiden toteutumista rajoittavat elinympäristöt aiheuttavat motivaatiopulaa, huonompia suorituksia ja pahoinvointia (Ryan & Deci 2016: 5, 16–17, 214, 563, 565).

Toteuttaessaan omaehtoista toimintaa yksilö hyödyntää tehokkaammin kykyjään ja energiaansa ja saavuttaa laadukkaampia lopputuloksia kuin ulkopuolisen tavoitteen sanelemana. Ulkopuolisten tavoitteiden saavuttaminen ei siis johda samanlaisiin positiivisiin vaikutuksiin kuin onnistuminen sisäisen motivaation aikaan saamassa toiminnassa. (Ryan & Deci 2016: 96, 98.) Ulkoisesti voidaan vaikuttaa vain yksilön motivoitumisen todennäköisyyteen. Ilman yksilön tunteiden, henkilökohtaisten tavoitteiden ja kyvykkyyden kokemusten huomioimista suhteessa asetettuihin tavoitteisiin saadaan parhaimmillaankin aikaan vain lyhytaikaisia vaikutuksia. (Ford 1992: 202.) Ilman huoltajaa tulleiden nuorten primääriperheiden ja Suomen yhteiskunnallisten instituutioiden asettamat odotukset ja tavoitteet eivät siis palvele tarkoitustaan, elleivät nuoret itse koe samoja päämääriä tavoittelemisen arvoisiksi ja tavoitettavissa oleviksi.

Tavoittelemisen arvoisena pidettävät asiat, hyväksyttävät keinot niiden saavuttamiseksi sekä toivottavat kehityssuunnat vaihtelevat kulttuurista ja kontekstista toiseen. Yksilön tavoitteita ja toimintaa tarkasteltaessa onkin huomioitava toiminnan ympäristö ja vallitseva arvojärjestelmä. (Ford 1992: 67.) Ilman huoltajaa tulleiden nuorten lähtömaissa voidaan suomalaisen yhteiskuntaan verrattuna arvostaa erilaisia, jopa vastakkaisia ihanteita, elämäntavoitteita, kompetensseja ja toimintamalleja. Nuorten haasteena on suhteuttaa aiemmin omaksumansa arvomaailman mukaiset tavoitteet uuteen elinympäristöön sopiviksi. Fordin (1992) mukaan ihmiset tavoittelevat sellaisia arvokkaina pitämiään päämääriä, jotka ovat heidän kokemustensa valossa sekä ympäristönsä sallimissa puitteissa mahdollisia (Ford 1992: 74, 78).

Uudessa elinympäristössä yksilölle mahdollisten päämäärien kuvittelemisen ja siten myös henkilökohtaisten tavoitteiden asettaminen voi olla haastavaa. Lähtömaan kontekstin tarjoamiin mahdollisuuksiin ja ihanteisiin pohjautuvat tavoitteet eivät välttämättä olekaan toteuttamiskelpoisia tai saa kannatusta uudessa elinympäristössä. Ryanin ja Decin (2016) mukaan yksilöt ovat taipuvaisia omaksumaan arvot ja tavoitteet elinympäristönsä ihmisiltä. Toisaalta arvot ja tavoitteet voidaan omaksua myös ryhmältä, johon yksilöllä ei ole kytköksiä, mutta johon tämä haluaisi kuulua. Samaistuminen ympäristön tavoitteisiin ja tavoitteita asettaviin tahoihin onkin keskeinen tekijä ulkoisen motivaation sisäistämisessä. (Ryan & Deci 2016: 17, 124.) Uuteen elinympäristöön sopivien tavoitteiden omaksuminen näyttäisikin vaativan yksilöiltä tilanteen uudelleen arviointia sekä ympäristöltä yksilöiden osallisuuden, itseohjautuvuuden ja kyvykkyyden harjoittamisen mahdollistamista.

Ilman huoltajaa tulleiden nuorten kohdalla tulevaisuuden suunnittelua ja tavoitteen asettelua haittaavat ulkoisten odotusten ohella myös pitkät oleskelulupaprosessit ja niiden mukanaan tuoma epävarmuus tulevasta. Motivoituminen suomen kielen ja kulttuurin opiskeluun on ymmärrettävästi haastavaa, jos ei tiedä kuinka pitkään saa Suomessa oleskella. Fordin (1992) mukaan tavoitteen asettelu on kuitenkin tärkeää, sillä ilman tavoitetta yksilön motivaatiolla ei ole selkeää sisältöä ja suuntaa, mikä voi puolestaan johtaa energian päämäärättömään kuluttamiseen (Ford 1992: 81).

Motivoitumista tavoitteelliseen toimintaan voidaan edesauttaa tukemalla yksilön henkilökohtaisten tavoitteiden asettelua, antamalla positiivista palautetta ja vahvistamalla yksilön uskoa omiin kykyihinsä (Ford 1992: 76, 140; Ryan & Deci 2016: 17, 128, 137). Sisäinen motivaatio kasvaa, kun yksilö mieltää hallitsevansa omaa

toimintaansa ja sen seurauksia, sekä kokee kyvykkyyttä ulkopuolelta tulevien tehtävien suorittamiseen. Ihmiset ovat sisäisesti motivoituneita tavoitteisiin, joihin ovat omasta vapaasta tahdostaan sitoutuneet. (Ryan & Deci 2016: 129–130, 150.)

3.2 Osallisuus toimijuuden lähtökohtana

Osallisuuden ja toimijuuden tematiikkaa on käsitelty useista eri teoreettisista lähtökohdista, usein erilaisin, joskin limittäisin käsittein. Kenties selkeimmän määritelmän tarjoaa Adams (2008: 31), joka kuvailee osallisuutta (*participation*) kasvavana määreenä, jossa yksilöllä on kuuluvampi ääni, aktiivisempi rooli, enemmän valtaa ja merkittävämmät vaikuttamismahdollisuudet. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen sosiaalipolitiikan, sosiaalipsykologian ja semiotiikan teorioita yhdistelevän viitekehyksen (Isola ym. 2017) mukaan osallisuus koostuu: kuulumisesta ja vuorovaikutuksesta, tarjolla olevista hyvinvoinnin resursseista, merkityksellisyyden kokemuksista ja vaikuttamismahdollisuuksista. Niin sisäiset kuin ulkoiset tekijät, kuten myös niiden välinen dynamiikka, vaikuttavat yksilön osallisuuden kokemuksiin ja mahdollisuuksiin. (Isola ym. 2017: 15, 23, 53–55.)

Martha Nussbaum (2011) käsittelee samaa teemaa yksilön toimintavalmiuksien (*capability*) näkökulmasta. Yksilön toimintavalmiudet muodostuvat ympäristön kanssa vuorovaikutuksessa kehittyneistä henkilökohtaisista kyvyistä ja luonteenpiirteistä, sosiaalipoliittisesta ympäristöstä sekä niiden yhdessä luomista vapauksista ja mahdollisuuksista. Hän on listannut kymmenen keskeistä toimintavalmiutta, joiden tulisi sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja ihmisarvon perusteella olla jokaisen ihmisen saavutettavissa. Nämä toimintavalmiudet ovat: täysimittainen elämä, terveys, ruumiillinen koskemattomuus, ajattelun ja ilmaisun vapaus, tunteet, oman harkinnan käyttö, sosiaaliset suhteet ja yhdenvertaisuus, yhteys luontoon, leikkisyys ja vaikuttamismahdollisuudet. Yhteiskunnan tehtävänä Nussbaumin (2011) mukaan on tarjota jokaiselle yksilölle mahdollisuudet ja vapaudet vaikuttaa oman elämänsä kulkuun. Toisin sanoen julkisen vallan ja rakenteellisten tekijöiden on mahdollistettava jokaisen ihmisen osallisuus yhteiskunnassa. (Nussbaum 2011: 18, 20–21, 32–34.)

Koetun osallisuuden määrä vaihtelee kulloisenkin vuorovaikutustodellisuuden tarjoamien vapauksien ja oikeuksien mukaan. Yksilön ulkopuolisia, osallisuuden määrään vaikuttavia tekijöitä ovat sosiaalipoliittiset seikat kuten elinympäristö, kulttuuri ja yhteiskuntaluokat. Esimerkiksi vallan ja resurssien epätasainen jakautuminen

institutionaaliset rakenteet sekä ihmisen käsitykset itsestään. Esimerkiksi toisen henkilön dominoinnin kohteeksi joutuneen ihmisen itsetuntemus ja identiteetti rakoilevat, mistä voi seurata asemaansa tyytymistä ja näköalattomuutta omien vaikutusmahdollisuuksien suhteen. Toimijuuden toteutumiseen vaikuttavat vahvasti niin yksilön sisäiset kuin ulkoisetkin tekijät. (Hoggett 2001: 42–47.) Tavoitteellinen toiminta mahdollistuu, kun yksilön sisäiset ominaisuudet, kuten biologiset tekijät ja kyvykkyys saavat rinnalleen tavoitteiden kanssa resonoivan ympäristön. Lisäksi toimijuuden toteutuminen edellyttää yksilön uskoa niin omiin kykyihin kuin ympäristön tarjoamaan tukeen. (Ford 1992: 69, 74, 123–124.)

Toimijuus voidaan jakaa kontekstin sisällä toimivaan ja sen rajoja rikkovaan toimijuuteen. Edellinen tarkoittaa olemassa olevien sääntöjen ja mahdollisuuksien puitteissa toteutuvaa toimijuutta, ja jälkimmäinen näiden rakenteiden haastamista ja muokkaamista todellisen toimijuuden toteutumisen mahdollistamiseksi. (Hoggett 2001: 51.) Asetelman ei kuitenkaan tarvitse olla toisiaan poissulkeva, sillä osallisuuden ja toimijuuden kokemukset yhdessä kontekstissa voivat vaikuttaa mahdollisuuksien näkemiseen muissakin toimintaympäristöissä (Isola ym. 2017:14). Yksilöt vaikuttavat toiminnallaan yhteiskunnallisiin rakenteisiin samalla kun rakenteet rajoittavat ja mahdollistavat yksilöiden toimijuuden toteutumista yhteiskunnassa (Lister 2004: 126–127).

Ruth Lister (2004) jaottelee toimijuuden yhtäältä strategiseen ja arkipäiväiseen ulottuvuuteen, toisaalta henkilökohtaiseen ja poliittiseen ulottuvuuteen. Henkilökohtainen, arkipäiväinen toimijuus tarkoittaa selviytymistä päivästä toiseen. Niukuuden vallitessa ihminen toteuttaa toimijuuttaan esimerkiksi laatimalla tiukan budjetin ja noudattamalla sitä. Toisaalta päivittäiseen selviytymiseen kuluva energia saattaa rajoittaa yksilön kykyä toteuttaa strategista toimijuuttaan, eli keksiä luovia ratkaisuja ja tehdä tarvittavia muutoksia elintonsa parantamiseksi. Strateginen, poliittinen toimijuuden ulottuvuus puolestaan viittaa epäkohtien vastustamiseen ja pyrkimykseen saada aikaan laajempia yhteiskunnallisia muutoksia. (Lister 2004: 129–130, 147.)

Osallisuus on toimijuuden toteutumisen edellytys. Nussbaumin (2011) mukaan toimintavalmiudet (*capabilities*), ovat valinnanmahdollisuuksia, jotka johtavat toimintoihin (*functionings*). Toimintavalmiudet eivät itsessään johda muutokseen, vaan niiden arvo on yksilölle avautuvassa vapaudessa ja vaihtoehtoissa. Toimijuus syntyy yksilön tullessa tietoiseksi omista toimintavalmiuksistaan. (Nussbaum 2011: 24–25.) Käsitteet

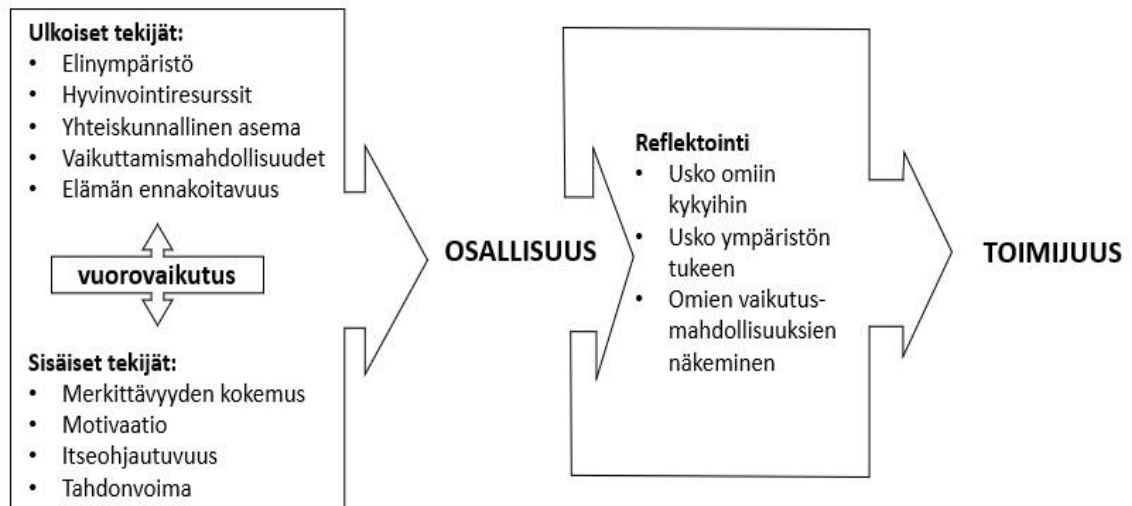
omasta minä-pystyvyydestä vaikuttavat toimijuuden toteutumiseen rakenteellisten haasteiden ja mahdollisuuksien edessä (Orgocka 2012: 3). Myös osallisuus, kuten toimintavalmiudet, merkitsevät mahdollisuuksien ja hyvinvoinnin edellytysten hallintaa toimijuuden edistämiseksi (Isola ym. 2017: 10).

3.4 Osallisuuden ja toimijuuden toteutumisen esteet ja edistäjät

Edellä todettiin osallisuuden ja toimijuuden toteutumisen olevan olosuhdesidonnaista. Ulkoiset tekijät, kuten vieras elinympäristö, elämän ennakoimattomuus ja ihmisarvon sivuuttavat sosiaalipoliittiset raamit haittaavan yksilöiden osallisuuden ja toimijuuden toteutumista (Isola ym. 2017:15, 25; Hopkins & Hill 2008: 266–267; Nussbaum 2011: 20–21). Ympäristön rakenteelliset tekijät voivat haitata myös jo saavutettujen toimintojen säilyttämistä, jolloin seurauksena on epävarmoja toimintoja (*insecure functionings*). Epävarmat toiminnot kertovat elämän ennakoimattomuudesta ja saattavat lamaannuttaa ihmisen kyvyn tehdä tulevaisuudensuunnitelmia. (Wolff & De-Shalit 2013: 68–73.)

Ilman huoltajaa tulleiden nuorten kohdalla ulkoiset tekijät korostuvat erityisesti, sillä he elävät itselleen entuudestaan vieraassa kieli- ja kulttuuriympäristössä epätietoisina omista tulevaisuuden näkymistään. Pitkät turvapaikka- ja oleskelulupaprosessit luovat epävarmuutta, minkä vuoksi tulevaisuuden ennakointi ja suunnittelu on vaikeaa. Esimerkiksi määräaikainen oleskelulupa muodostaa epävarman toiminnon, kun nuori ei tiedä saako jatkossa pitää saavuttamansa oikeuden elää ja asua Suomessa (ks. Wolff & De-Shalit 2013: 68–73). Myös lainsäädäntö on ulkoinen nuorten toimijuuteen vaikuttava tekijä määrittäen muun muassa nuorten työnteko-, opiskelu- ja matkustamisoikeutta.

Lähtökohtana toimijuuden toteutumiselle ovat yksilön käytettävissä olevat riittävät hyvinvoinnin lähteet. Sisäisten osallisuutta ja toimijuutta edistävien tekijöiden, kuten motivaation, merkityksellisyyden kokemuksen ja minä-pystyvyyden käyttöönotto edellyttää hyvinvointiresurssien riittävyttä sekä yhteiskunnallisia yksilön vapauksia ja mahdollisuuksia tukevia rakenteita (Isola ym. 2017: 15–16; Nussbaum 2011: 18). Yksilön ominaisuudet, ulkoiset rakenteelliset tekijät sekä vuorovaikutus muiden ihmisten ja ympäristön kanssa vaikuttavat yhdessä osallisuuden kokemuksen syntymiseen (Isola ym. 2017: 18–19). Toimijuus puolestaan edellyttää kykyä reflektoida omaa elämäänsä. Toimijuus toteutuu siis vasta yksilön tullessa tietoiseksi omasta osallisuudestaan. (Nussbaum 2011: 24–25.) Opinnäytetyön teoreettisen viitekehyksen pohjalta laadittu kuvio 1 havainnollistaa osallisuuden ja toimijuuden toteutumiseen vaikuttavia tekijöitä.

Kuvio 1. Yksilön osallisuuteen ja toimijuuteen vaikuttavat tekijät.

Ympäristötekijöiden muutokset muokkaavat yksilön vaikuttamis- ja osallistumismahdollisuuksia. Tuttu elinympäristö tarjoaa ymmärrettävyyden ja hallittavuuden myötä edellytykset vaikuttamiseen ja toimijuuteen (Isola ym. 2017: 15, 25), kun taas vieraassa ympäristössä elämää on hankalampi hallita. Muutettaessa esimerkiksi Aasiasta Eurooppaan, elinympäristön muutos on huomattava ja kaiken kattava. Muuttajan on sopeuduttava kielen, kulttuurin, ilmaston ja yhteiskuntarakenteiden muutoksiin. (Hopkins & Hill 2008: 266–267.) Mahdollisuudet hyödyntää ympäristön tarjoamia resursseja riippuvat osittain siitä, kuinka hyvin yksilö sopeutuu ympäristön odotuksiin ja normeihin. Henkilökohtaisista käyttäytymissäännöistä ja odotuksista poikkeavat ympäristötekijät kuluttavat yksilön resursseja enemmän kuin tuottavat niitä. (Lister 2004: 137.)

Hallittavuuden kannalta oleellista on, kuinka yksilö pystyy toteuttamaan toimintakykyään, eli hyödyntämään käytössään olevia resursseja muuttamalla ne toiminnoiksi. Sosiaalisissa tilanteissa yksilön käytössä olevat valinnanmahdollisuudet vaihtelevat mahdollisuusrakenteiden mukaan. Heikko yhteiskunnallinen asema tarjoaa rajallisemmat mahdollisuusrakenteet ja siten huonomman todennäköisyyden yksilön tavoitteiden toteutumiselle. Korkeampaan yhteiskuntaluokkaan kuuluvan, vastaavat toimintakyvyt omaavan henkilön todennäköisyydet tavoitteiden toteutumiselle taas ovat paremmat. (Saari 2015: 110–111.)

Elinympäristön ymmärrettävyyden ja hallittavuuden ohella yksilön osallisuuden kokemukseen vaikuttaa elämän ennakoitavuus (Isola ym. 2017: 25). Englantiin ilman huoltajaa tulleiden nuorten hyvinvointia tutkittaessa ilmeni, että maahanmuuttostatus ja

epävarmuus tulevaisuudesta olivat suurimpia surua ja huolta aiheuttavia tekijöitä nuorten elämässä (Chase 2010: 2062). Turvapaikanhakijoina tulleilla nuorilla elämän ennakoitavuus on vahvasti sidoksissa ulkopuolisiin tekijöihin, kuten oleskelulupapäätöksiin. Heidän koko tulevaisuutensa on päättäjien käsissä (Chase 2010: 2062), eikä ennakkoinnille näin ollen jää juurikaan sijaa.

Valta-asetelmat mahdollistavat ja rajaavat niiden vaikutuspiirissä olevien mahdollisuuksia osallisuuteen ja toimijuuteen. Hoggettin (2001: 48) mukaan toisten dominoimaksi päätyminen voi aiheuttaa vallan alle joutuneessa voimattomuutta ja vaikuttaa tämän kykyyn sanoittaa kokemuksiaan. Oman aseman parantaminen ja toimijuuden saavuttaminen kuitenkin vaatii juuri kykyä sanoittaa epäoikeudenmukaisuuden kokemuksensa ja tarpeensa muutokselle (Isola ym. 2017: 17). Ilman huoltajaa tulleiden nuorten kohdalla kuulluksi tulemista hankaloittaa ulkoisille valtaapitäville tahoille alisteisen aseman ohella myös yhteisen kielen puuttuminen ympäröivän yhteiskunnan kanssa.

Riittämättömien hyvinvointiresurssien ja epävarmuuden keskellä eläessä onnistumiset, toivonpilkahdukset ja valinnanmahdollisuudet jäävät huomaamatta ja hyödyntämättä. (Isola ym. 2017: 15–18.) Voimattomuus ja toivottomuus voivat muodostua esteeksi toimijuuden toteutumiseksi (Isola ym. 2017: 18–19; Hoggett 2001: 46–47). Ilman huoltajaa tulleiden nuorten psykososiaalista hyvinvointia haittaa usein oman elämäntilanteen ohella myös huoli lähtömaahan jääneiden perheenjäsenten tilanteesta (Rask ym. 2016: 273, 275). Omien toimintavalmiuksien tunnistaminen voi monien huolenaiheiden keskellä olla haastavaa.

Martha Nussbaum (2011) nimeää keskeisten toimintavalmiuksien listauksessaan riittävän koulutuksen, liikkumisvapauden, itsensä ilmaisemisen uskonnon ja politiikan kautta sekä yhdenvertaisuuden osana ihmisarvoisen elämän edellytyksiä (2011: 32–34). Ilman huoltajaa tulleiden nuorten kohdalla näiden edellytysten toteutuminen voidaan perustellusti kyseenalaistaa. Lainsäädäntö, ympäröivän yhteiskunnan arvot ja asenteet sekä oleskelulupien käsittelyyn, kotoutumistoimintaan ja koulutukseen suunnatut resurssit määrittävät Suomeen tulleisiin nuoriin kohdistuvia odotuksia ja heidän omia valinnanmahdollisuuksiaan. Heiltä odotetaan kielen ja kulttuurin oppimista, kouluttautumista, työllistymistä ja sopeutumista eli asioita, jotka edellyttävät ihmiseltä motivaatiota, itseohjautuvuutta sekä uskoa omiin kykyihin ja tulevaisuuteen. Samaan

aikaan yksilön omaa harkintakykyä aliarvioivat ja epävarmuutta ylläpitävät rakenteelliset tekijät haittaavat nuorten osallisuuden ja toimijuuden toteutumista.

Vieraan elinympäristön aiheuttamia haittoja voidaan minimoida sosiaalisen pääoman avulla. Karen Wells (2011: 319–329) on tutkinut Englantiin ilman huoltajaa turvapaikanhakijoina tulleiden nuorten sosiaalisia verkostoja ja niiden vaikutuksia nuorten materiaaliselle, kulttuuriselle ja emotionaaliselle hyvinvoinnille. Hän viittaa tutkimuksessaan Mark Granovetterin (1973) heikkoja ja vahvoja sosiaalisia siteitä käsittelevään teoriaan, jonka mukaan vahvat siteet voivat olla rajoittavia, kun taas heikot siteet voivat ulottua laajemmalle ja tarjota enemmän näköalaa ja mahdollisuuksia. Ilman huoltajaa tulleilla nuorilla ei uudessa kotimaassaan ole ehtinyt syntyä vahvoja siteitä ja heidän verkostonsa muodostuvatkin pääosin heikoista, institutionaalisista siteistä (Wells 2011: 320–321, 327). Tällaiset verkostot koostuvat kontakteista esimerkiksi kouluun, sosiaalipalveluihin, terveydenhuoltoon, harrastustoimintaan ja moskeijaan. Heikkojen, institutionaalisten siteiden hyöty näyttäytyy sosiaalisen pääoman kasvuna: nuorten sosiaalisen ja kulttuurisen osallistumisen mahdollisuuksina sekä psyykkisen hyvinvoinnin lisääntymisenä (Wells 2011: 319, 328). Kiinnittämällä nuoret ”hyvinvoinnin lähteille” (Isola ym. 2017: 3) heikkojen sosiaalisten siteiden voidaankin todeta tarjoavan edellytyksiä nuorten osallisuuden toteutumiselle.

4 Tutkimuskysymykset

Ilman huoltajaa tulleille nuorille suunnattu tuettu asuminen ja sosiaaliohjaus kuten muutkin sosiaalihuollon palvelut tarjoavat tavoitteellista, asiakkaiden omia voimavaroja ja toimintakykyä vahvistavaa tukea ja toimintaa. Asiakkuuden alkaessa nuori laatii yhdessä työntekijöiden kanssa itselleen tavoitteet, joita kohti tukisuhteen aikana edetään. Tavoitteellisessa työskentelyssä keskeistä on asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen ja edistäminen (Rostila 2001: 32). Mikäli yksilö ei itse koe asetettuja tavoitteita tavoittelemisen arvoiseksi, ei sisäistä motivaatiota synny, jolloin päästään parhaimmillaankin vain lyhytaikaisiin vaikutuksiin (Ford 1992: 202). Tavoitteellisessa työskentelyssä oleellista on siis nuoren osallisuus niin tavoitteiden laadinnassa kuin niiden tavoittelussa.

EHJÄ ry:n tuetun asumisen palveluiden käytännön sosiaaliohjaustyössä on ilmennyt, että tavoitteiden asettaminen ja niihin sitoutuminen on nuorille usein haastavaa. Epävarmuus omasta tilanteesta ja tulevaisuudesta sekä huoli lähtömaahan jääneistä perheenjäsenistä vaikeuttaa omaehtoista tavoitteenasettelua. Samaan aikaan muun muassa lainsäädäntö ja yhteiskunnan normit edellyttävät nuoria toimimaan Suomessa tietynlaisten odotusten mukaisesti. Nuoriin kohdistuu erilaisia odotuksia niin lähtömaahan jääneen perheen kuin suomalaisen yhteiskunnan rakenteellisten tekijöiden ja toimijoiden taholta. Nuorten vuorovaikutusta lähtömaassa asuvan perheen kanssa tai sen vaikutuksia nuorten elämään uudessa kotimaassa ei kuitenkaan juurikaan ole tutkittu.

Ilman huoltajaa tulleilla nuorilla on historiassaan ja uudessa elinympäristössään useita haavoittavia tekijöitä. Riskinä onkin, että nuoret kohdataan palveluissa apua tarvitsevina uhreina, mikä voi itsessään lannistaa heidän toimijuuttaan asettamalla heidät auttaviin tahoihin suhteessa alistaiseen valta-asetelmaan (Orgocka 2012: 6–7, 9; Vella 2016: 10). Nuorilla on kuitenkin haastavista kokemuksistaan ja elämäntilanteestaan huolimatta myös voimavaroja ja resilienssiä (ks. esim. Chase 2010). Heidän resilienssinsä ja toimijuutensa ilmenee muun muassa kykyinä selviytyä haastavista elämäkokemuksista. Positiivisiin elämäntarinoihin ja kehittymiseen keskittymällä voidaan vahvistaa nuorten resilienssiä entisestään (Eide & Hjern 2013: 667).

Voimavarojen huomioiminen ja resilienssin tukeminen on keskeistä myös EHJÄ ry:n nuorille tarjottavan tuetun asumisen sosiaaliohjaustyössä. Syrjäytymisen ehkäisyyn ja

nuorten itsenäisen, sosiaalipalveluista riippumattoman elämän mahdollistamiseen tähtäävissä tuetun asumisen palveluissa on tärkeintä juuri nuorten oman toimijuuden toteutumisen edistäminen. Toimijuus mahdollistuu, kun ihminen tulee tietoiseksi omista toimintavalmiuksistaan (Nussbaum 2011: 24–25), joten nuorten omien kykyjen ja vaikuttamismahdollisuuksien esiin nostamisen tulee olla sosiaaliohjaustyön keskiössä.

Toimijuus tarvitsee toteutuakseen suunnan. Kokemus toimintavalmiuksista ei vielä yksin riitä, vaan yksilön on kyettävä irrottautumaan jokapäiväisen elämänsä haasteista ja kuvittelemaan itselleen toisenlainen, tavoittelemisen arvoinen tulevaisuus (Isola ym. 2017: 18). Toimijuus siis edellyttää tavoitteen asettelua ja uskoa omiin toimintavalmiuksiin tavoitteiden saavuttamiseksi. Mutta kuinka nuoret voivat todellisuudessa ohjata oman elämänsä kulkua, kun otetaan huomioon heidän asemansa kahden kulttuurin ja erilaisten ulkoisten odotusten välimaastossa? Tämä opinnäytetyö pyrkii vastaamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- 1) Millaisia ulkoisia odotuksia ilman huoltajaa tulleet nuoret ajattelevat itseensä kohdistuvan?
- 2) Ovatko ulkoiset odotukset yhteneviä nuorten henkilökohtaisten tavoitteiden kanssa?
- 3) Miten ilman huoltajaa tulleet nuoret kokevat osallisuutensa ja toimijuutensa toteutuvan suomalaisessa yhteiskunnassa?

Käytännön ohjaustyön kokemusten perusteella voidaan olettaa, etteivät ulkoiset odotukset ole aina linjassa nuorten henkilökohtaisten tavoitteiden kanssa. Mikäli nuorten kanssa tehtävän sosiaaliohjaustyön tavoitteet ovat ulkopuolisten motivaattoreiden sanelemia, voidaan edelleen olettaa, etteivät nuoret ole sisäisesti motivoituneita tavoittelemaan kyseisiä tavoitteita. Tällöin ei myöskään heidän osallisuutensa ja toimijuutensa toteudu, sillä aktiivinen toimijuus edellyttää muun muassa itseohjautuvuutta, merkityksellisyyden kokemuksia ja vaikuttamismahdollisuuksia. Selvittämällä millaisia ulkoisia vaatimuksia nuoriin kohdistuu, sekä millaisiksi he kokevat omaan elämäänsä vaikuttamisen mahdollisuudet, voidaan lisätä ymmärrystä ilman huoltajaa tulleiden nuorten kokemasta todellisuudesta. Nuorille tarjottavien palveluiden laadukkuuden ja tuloksellisuuden kannalta on oleellista tietää miten palvelujen piirissä olevien nuorten osallisuus ja toimijuus toteutuvat ja miten niiden toteutumista voidaan edistää entisestään.

5 Menetelmälliset ratkaisut

5.1 Osallistujat

Tämän opinnäytetyön kohderyhmä koostui EHJÄ ry:n tuetun asumisen palveluiden piirissä olevista ilman huoltajaa tulleista 18–20-vuotiaista nuorista. Kohderyhmä rajattiin niihin alaikäisinä turvapaikanhakijoina ilman huoltajaa Suomeen tulleisiin nuoriin, joiden primääriperhe asuu yhä nuoren kotimaassa tai muussa lähtömaassa, ja jotka edelleen pitävät yhteyttä vähintään yhteen lähtömaassa asuvaan perheenjäsenensä. Otantamenetelmänä käytettiin harkinnanvaraista näytettä. Kyseessä on harkinnanvarainen näyte silloin, kun tutkimuskohde on tarkkaan määriteltä eikä osallistujien valinta perustu sattumaan (Eskola & Suoranta 2008: 18). Haastateltavat nuoret valittiin EHJÄ ry:n Keski-Uudenmaan ja Länsi-Uudenmaan toimipisteiden asiakaskunnan joukosta. Pääkaupunkiseudun toimipisteen asiakasnuoret jätettiin näytteen ulkopuolelle, jottei syntyisi eettisesti arveluttavaa sosiaaliohjaajan ja haastattelijan kaksoisroolia arjen työstä tuttuja nuoria haastateltaessa.

Haastatteluihin osallistui yhteensä kuusi nuorta miestä: kaksi Länsi-Uudeltamaalta ja neljä Keski-Uudeltamaalta. Iältään nuoret olivat 18–19-vuotiaita ja olivat saapuneet Suomeen 14–16-vuotiaina. Nuoret olivat kotoisin Afganistanista, Syyriasta ja Somaliasta, mutta he olivat somalialaista nuorta lukuun ottamatta asuneet ainakin osan elämästään muualla kuin omassa kotimaassaan ennen Suomeen tuloa. Kullakin nuorella asui edelleen perhettä lähtömaassa ja he pitivät säännöllisesti yhteyttä perheenjäseniinsä. EHJÄ ry:n tuetun asumisen palveluiden piirissä nuoret olivat olleet vaihtelevasti kahdesta kuukaudesta aina kolmeen vuoteen saakka.

5.2 Aineiston hankinta

Tämä opinnäytetyö keskittyy ilman huoltajaa tulleiden nuorten osallisuuden ja toimijuuden kokemuksiin perheen ja yhteiskunnan heihin kohdistamien odotusten valossa. Keskiössä ovat siis nuorten subjektiiviset kokemukset kahden kulttuurin välisessä kontekstissa. Valitut tutkimusmenetelmät ovat kvalitatiivisia, sillä juuri laadullisen tutkimuksen keinoin voidaan käsitellä ilmiöitä subjektiivisesti, ihmisten omista kokemuksista käsin, sekä ymmärtää ilmiöitä kontekstisidonnaisesti (Robson 2011: 19; Vilka 2015: 118–120).

Kaiken ihmistieteellisen tutkimuksen toteutuksessa on kiinnitettävä erityistä huomiota osallistujien itsemääräämisoikeuden, riittävään tietoon perustuvan osallistumisen ja yksityisyyden suojan toteutumiseen. On myös varmistettava, ettei tutkimukseen osallistumisesta aiheudu osallistujille vahinkoa. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009: 4.) Tutkimuseetiikkaan täytyy panostaa tavallistakin enemmän aineistonkeruun kohdistuessa haavoittuvassa asemassa oleviin henkilöihin. Esimerkiksi etnisiin vähemmistöryhmiin kuuluvien tai muutoin yhteiskunnallisesti tai taloudellisesti heikossa asemassa olevien kohdalla riittävään ymmärrykseen perustuvan suostumuksen saamisen eteen on nähtävä vaivaa ja käytettävä luovia keinoja. (Robson & McCartan 2016: 222, 227–228.)

Tämän opinnäytetyön kohderyhmän erityispiirteet huomioon ottaen haastattelukutsut päätettiin välittää nuorille omaohjaajien kautta. EHJÄ ry:n Länsi- ja Keski-Uudenmaan toimipisteiden vastaaville sosiaaliohjaajille lähetettiin ensin sähköpostitse tietoa opinnäytetyön taustasta, tarkoituksesta ja haastattelujen käytännön toteutuksesta. Sen jälkeen nuorten kanssa työskentelevät sosiaaliohjaajat kysyivät opinnäytetyön kohderyhmään sopivilta asiakasnuoriltaan heidän halukkuudestaan osallistua haastatteluihin. Haastattelutilanteiden alussa varmistettiin vielä, että osallistujat olivat saaneet riittävästi tietoa opinnäytetyön ja haastattelujen tarkoituksesta. Nuorten suostumus osallistumiseen tallennettiin ääninauhalle, sillä sosiaaliohjaustyön kokemusten perusteella nuorilla on useimmiten vahvempi suullinen kuin kirjallinen suomen kielen taito. Haastattelujen ajankohdat sovittiin osallistujien ehdoilla ja ne toteutettiin nuorten toiveista ja toimipisteistä riippuen joko nuoren kotona tai EHJÄ ry:n toimistolla.

Ilman huoltajaa tulleilta nuorilta tutkimusaineistoa kerätessä oli otettava huomioon heidän kieli-, kulttuuri ja koulutustaustansa sopivan tiedonkeruumenetelmän valinnassa. Robsonin (2011) mukaan haastattelut aineistonkeruumenetelmänä mahdollistavat tilannetajun hyödyntämisen syvemmän ymmärryksen saavuttamiseksi. Joustavana ja mukautuvana menetelmänä haastattelu antaa mahdollisuuden tarttua haastateltavien aloitteisiin sekä hyödyntää keskusteluvirrassa syntyviä mielenkiintoisia ajatuksia ja merkityksiä tiedonkeruun kattavuuden edistämiseksi. Haastattelun etuna ovat myös nonverbaalisen viestinnän tarjoamat mahdollisuudet paremman ymmärryksen ja luotettavampien tulkintojen saavuttamiseksi. (Robson 2011: 280–281.) Teemahaastattelut palvelivatkin valittavissa olevista vaihtoehdoista parhaiten opinnäytetyön kohderyhmän tarpeita, sillä kasvotusten toteutetuissa haastatteluissa

elekieli ja mahdollisuus toistaa ja selittää käsitteitä ja kysymyksiä lisäsivät molemminpuolisen ymmärryksen syntymistä. Lisäksi teemahaastattelut mahdollistavat myös sellaisen tiedon esiin nostamisen, jota tutkija ei ole osannut ennakoida haastattelukysymyksissään (Kananen 2008: 91). Nuorten haastatteluissa tulikin puheeksi sellaisia tutkimuskysymysten kannalta oleellisia aiheita, joita ei haastattelun teemoja valmisteltaessa oltu osattu ottaa huomioon.

Osa nuorten kuvailemista kokemuksista oli ollut varsin negatiivisia, minkä vuoksi ne saattoivat nostattaa pintaan ikäviä tunteita ja muistoja. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009) eettisten periaatteiden mukaan hankalia tunteita ei tutkimustilanteessa kuitenkaan tarvitse vältellä. Tutkijan vastuulla on seurata haastattelutilanteissa osallistujien olotilaa ja tarvittaessa keskeyttää haastattelu, vaikkei haastateltava sitä sanallisesti pyytäkään. Osallistujia on myös tärkeää informoida etukäteen oikeudestaan peruuttaa tai keskeyttää tutkimukseen osallistumisensa haluamassaan vaiheessa. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009: 5, 7; Robson & McCartan 2016: 212–213.) Haastattelutilanteiden alussa osallistujille kerrottiin heidän oikeudestaan keskeyttää haastattelu ja jättää halutessaan vastaamatta epämiellyttävinä kokemiinsa kysymyksiin. Samalla varmistettiin heidän halukkuutensa edelleen osallistua haastatteluun.

Tämä opinnäytetyö käsittelee osallisuutta ja olikin tärkeää ottaa osallisuuden toteutuminen huomioon myös opinnäytetyöprosessin aikana. Vilkan (2015) mukaan kvalitatiivisen tutkimuksen tulee olla emansipatorista, eli tutkimuksen kohteiden ymmärrystä lisäävää. Tutkittavien tulee kokea tulevansa kuulluiksi tutkimusprosessin aikana ja tutkimukseen osallistumisesta on oltava heille hyötyä. Tutkimusprosessiin osallistujat saavat haastattelun yhteydessä lisää tietoa tutkittavasta ilmiöstä, millä voi olla positiivisia vaikutuksia heidän keinoilleen käsitellä asiaa tulevaisuudessa. (Vilkkä 2015: 125–126.) Tässä aineistonkeruuprosessissa osallistujien tiedonsaantia edistettiin kertomalla heille opinnäytetyön tarkoituksesta sekä sopimalla valmiin raportin toimittamisesta heidän luettavakseen myöhemmin.

Yksityisyydensuojan suojeleminen on tutkimuseettinen normi. Osallistujien anonymiteetin suojelemiseksi tutkimusjulkaisussa heidän nimensä ja muut tunnistettavuuden mahdollistavat kuvauksensa jätetään tekstistä pois. Henkilöllisyyden paljastuminen voi yksityisyyden loukkauksen ohella johtaa potentiaalisesti muihinkin epätoivottuihin seurauksiin. (Robson & McCartan 2016: 219–220.) Kohderyhmän

ollessa melko suppea yksityisyydensuojaan on kiinnitettävä erityistä huomiota. Osallistujien valikoituessa tietyn organisaation asiakkaiden joukosta, he voivat olla tunnistettavissa organisaation toimintaan perehtyneiden toimesta, vaikka tunnistettavuustiedot pyrittäisiin tutkimusjulkaisusta häivyttämään. Osallistujille ei voidakaan taata täyttä anonymiteettia, ellei sen toteuttaminen ole käytännössä mahdollista. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009: 11.)

Tämän opinnäytetyön aineistonkeruuprosessissa kahdessa EHJÄ ry:n toimistolla toteutetussa haastattelussa oli samassa tilassa paikalla myös nuoren oma sosiaaliohjaaja. Nuorelta varmistettiin kummassakin tilanteessa, ettei ohjaajan läsnäolo häiritse häntä. Nuorten omaohjaajat voivat mahdollisesti tunnistaa asiakkaansa myös tästä kirjallisesta julkaisusta. Kyseessä on kuitenkin tällöin ohjaajan jo entuudestaan nuoresta tietämän seikan toistuminen tekstissä. EHJÄ ry:n sosiaaliohjaajia sitoo asiakkaidensa asioissa vaitiolovelvollisuus.

5.3 Analysointitapa

Tämän opinnäytetyön aineiston analyysissä noudatettiin teorialähtöistä sisällönanalyysiä. Tämän yleisestä yksityiseen etenevän analyysimetodin lähtökohtana on aikaisempi teoreettinen tieto, jonka pohjalta aineistosta nousevia elementtejä lajitellaan eri kategorioihin (Tuomi & Sarajärvi 2009: 115). Kohderyhmä huomioon ottaen analysointitavan valinta kvalitatiivisten tekstianalyysien ja diskursiivisten analysointitapojen välillä oli selkeä. Diskurssianalyysissa aineiston kieli on tutkimuksen keskiössä, kun taas teemoittelussa ja tyypittelyssä kieli nähdään kerronnan välineenä ja analysoinnin fokus on olennaisten aiheiden jäsentämisessä (Eskola & Suoranta 2008: 160–161, 174). Opinnäytetyötä varten haastateltavat nuoret eivät puhuneet suomea äidinkielenään, eikä haastattelijalla ollut nuorten kanssa muutakaan yhteistä kieltä. Näin ollen analyysin keskittyminen kieleen olisi voinut olla harhaanjohtavaa, sillä toistuvat sanavalinnat kertoivat todennäköisesti enemmän haastateltavien tämänhetkisestä suomen kielen taidosta kuin heidän kokemastaan todellisuudesta.

Teemahaastatteluista kerätty aineisto analysoitiin temaattisen analysoinnin menetelmin. Kyseisen yleisen laadullisen tutkimuksen analysointimallin vaiheisiin kuuluvat aineistoon perehtyminen, alustavien koodien määrittely, teemojen muodostaminen, teemojen välisten suhteiden kartoittaminen ja tulosten tulkinta. Koodeja ja teemoja muodostettaessa keskiössä ovat aineistosta nousevien elementtien väliset erot ja

yhtäläisyydet, joiden lisäksi analyysissä tulee tarkastella myös kategorioiden välisiä yhteyksiä ja suhteita. (Robson 2011: 469, 474–476.) Tässä opinnäytetyössä ei resurssirajoitteiden vuoksi voitu tehdä kovinkaan laajoja tulkintoja, vaan päämääränä oli pikemminkin kuvata ja ymmärtää osallistujien kokemaa todellisuutta. Pääpaino oli siis aineiston koodaamisessa sekä koodaamalla rakennettujen kategorioiden välisten suhteiden analysoinnissa. Alla oleva taulukko havainnollistaa teorialähtöisesti koostettua koodistoa ja teemoja, jotka ohjasivat tämän opinnäytetyön aineiston analyysia.

Taulukko 1. Kategoriat aineiston analyysiin.

ODOTUKSET	
Koodi 1: primääriperheen odotukset	
Koodi 2: uuden elinympäristön odotukset	
Koodi 3: nuoren omat tavoitteet	
OSALLISUUS JA TOIMIJUUS	
Koodi 4: elämän merkityksellisyys	
Koodi 5: omaehtoisuus, motivaatio, kyvykkyyt	
Koodi 6: hyvinvoinnin lähteet	
Koodi 7: valinnan mahdollisuudet	
Koodi 8: vaikuttamisen mahdollisuudet	
Koodi 9: vuorovaikutus ja yhteisöllisyys	
Koodi 10: ympäristön tuki	
Koodi 11: huoli perheestä	

Ulkoiset odotukset

Sisäiset odotukset

Osallisuuden ja toimijuuden toteutumista edistävät tekijät

Osallisuuden ja toimijuuden toteutumista haittaavat tekijät

Taulukkoon 1 luokiteltiin teorialähtöisesti yksitoista koodia. Koodit muodostettiin opinnäytetyön teoreettisen viitekehyksen ja tutkimuskysymysten pohjalta. Ne toimivat eräänlaisina hypoteeseina siitä, mitä aiheita haastatteluissa oletettiin nousevan esiin.

Teemahaastattelujen toteuttamisen myötä koodeja tarkennettiin vastaamaan aineistossa esiin nousseita aiheita. Koodit 10 ja 11 lisättiin taulukkoon analysointivaiheessa, kun aineistosta nousi esiin ennakoimatta jääneitä elementtejä. Koodit jaettiin jo analysoinnin alkuvaiheessa kahden eri, tutkimuskysymysten teemoja mukailevan otsikon alle: odotukset sekä osallisuus ja toimijuus.

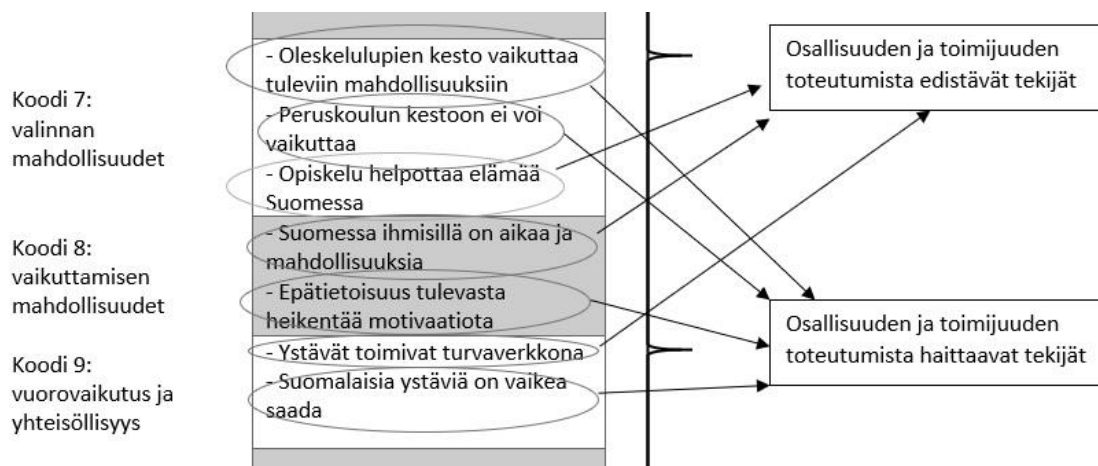
Opinnäytetyön aineisto koostui kuudesta äänitetystä teemahaastattelusta. Haastattelujen analysointi aloitettiin litteroimalla nauhoitukset manuaalisesti tekstinkäsittelyohjelmaan. Litteroidut haastattelut koodattiin, jonka jälkeen suorat aineistolainaukset koottiin taulukkoon koodien mukaisten kategorioiden alle. Tämän jälkeen lainaukset pelkistettiin analysointia helpottavaan muotoon oheisen kuvion esittämällä tavalla. Pelkistäminen mahdollisti yhteneväisten ja eriävien aineisto-otteiden keskinäisen vertailun.

Taulukko 2. Esimerkki suorien lainausten pelkistämisestä.

	SUORA LAINAUS	PELKISTYS
<i>Koodi 5: omaehtoisuus, motivaatio, kyvykkyys</i>	<i>Mutta pitää, että työ tämän unen (=unelma) kanssa, että ei vaan yksi tai kaksi vuotta jälkeen, että vaihtaa tämän asioita, että jatkaa tämän unen kanssa.</i>	Unelmien eteen on tehtävä töitä.
<i>Koodi 6: hyvinvoinnin lähteet</i>	<i>Mutta tänä vuonna mä sain todistuksen. Peruskoulun todistuksen.</i>	Saavutus
<i>Koodi 7: valinnan mahdollisuudet</i>	<i>Jos menee opiskelemaan, sitten kaikki tulee ihan helppo. Helppo olla.</i>	Opiskelu helpottaa elämää Suomessa.

Teemoittelussa aineistosta nousevat samaa aihetta koskevat näkökulmat kootaan yhteen nimettyjen teemojen alle, minkä jälkeen aineistoa analysoidaan vertailemalla teemoja ja niiden esiintymistä aineistossa toisiinsa (Tuomi & Sarajärvi 2009: 93; Eskola & Suoranta 2008: 174–175; Kananen 2008: 91). Tämän opinnäytetyön aineiston analyysissä yhdentoista koodin mukaan luokiteltu, pelkistetty aineisto jaettiin neljän eri teeman alle. Tutkimuskysymyksiä mukaillen kaksi teemoista käsitteli nuorten omia ja heihin kohdistuvia odotuksia, kun taas kaksi muuta teemaa liittyivät nuorten osallisuuden ja toimijuuden toteutumiseen. Teemat oli määritelty jo ennen aineiston analysointia eikä niiden muokkaamiselle ilmennyt tarvetta analyysin edetessä. Taulukossa 3 havainnollistetaan koodatun aineiston teemoittelua.

Taulukko 3. Esimerkki pelkistettyjen ilmausten teemoittelusta.

Jako teemoihin tehtiin opinnäytetyön teoreettisen viitekehyksen pohjalta. Esimerkiksi ”oleskelulupien kesto vaikuttaa tuleviin mahdollisuuksiin” -ilmaus kuvastaa epätietoa tulevasta. Elämän ennakoimattomuus puolestaan haittaa toimijuuden toteutumista (Isola ym. 2017: 25; Wolff & De-Shalit 2013: 68–73), joten kyseinen ilmaus luokiteltiin kuuluvaksi osallisuuden ja toimijuuden toteutumista haittaaviin tekijöihin. ”Opiskelu helpottaa elämää Suomessa” -ilmaus taas luokiteltiin osallisuutta ja toimijuutta edistäviin tekijöihin, sillä riittävä koulutus on Martha Nussbaumin (2011: 33) mukaan osatekijä ihmisen keskeisten toimintavalmiuksien turvaamisessa. Opiskelun avulla myös entuudestaan vieras elinympäristö tulee nuorille tutummaksi. Toimintaympäristön ymmärrettävyys tukee osallisuuden toteutumista (Isola ym. 2017: 25), joten opiskelun suomalaisessa oppilaitoksessa voidaan perustella edistävän nuorten osallisuuden ja toimijuuden toteutumista.

Teemoihin jaetun aineiston analyysia voidaan syventää edelleen muun muassa laatimalla verkostokarttoja. Niiden avulla kuvataan tarpeesta riippuen joko aineiston elementtien välistä sijoittumista, vuorovaikutteisuutta tai syy-seuraussuhteita. Tarkoituksena on edesauttaa aineiston annin hahmottamista ja ymmärtämistä. (Robson 2011: 483–486.) Tämän opinnäytetyön haastatteluaineiston analyysissa verkostokarttaa hyödynnettiin tarkasteltaessa ulkoisten odotusten ja nuorten omien tavoitteiden välisiä suhteita (ks. kuvio 2). Lisäksi teemoitellun aineiston pohjalta koostettiin vertailu osallisuuden ja toimijuuden toteutumista edistävästä ja haittaavista tekijöistä (ks. taulukko 4). Koosteessa huomioitiin soveltuvilta osin myös nuorten ulkoisten ja sisäisten tavoitteiden vaikutukset osallisuuden ja toimijuuden eri osa-alueisiin.

6 Ilman huoltajaa tulleet nuoret tavoitteellisina toimijoina

6.1 Nuorten kokemat ulkoiset odotukset

Taustatiedot nuorten primääriperheistä

Kaikki tämän opinnäytetyön haastatteluihin osallistuneet nuoret olivat saapuneet Suomeen alaikäisinä turvapaikanhakijoina ilman huoltajaa. Heillä jokaisella asui edelleen perheenjäseniä kotimaassaan tai muussa lähtömaassa. Perheiden asuinmaita olivat Iran, Somalia, Pakistan ja Turkki. Joidenkin nuorten sisaruksista osa oli muuttanut eri puolille maailmaa, aina Australiaan saakka. Yksi nuorista mainitsi isänsä olevan kateissa ja jopa puolet nuorista kertoivat läheisen perheenjäsenensä menehtyneen.

Kukin nuorista kertoi pitävänsä yhteyttä lähtömaassa asuviin perheenjäseniinsä puhelimitse, esimerkiksi WhatsAppin kautta noin kerran viikossa. Huono nettiyhteys vaikeuttaa ajoittain yhteyden saamista. Eniten yhteyttä pidetään äitiin, mutta myös isän ja sisarusten kanssa soitellaan. Yksi nuorista kertoi pystyvänsä tapaamaan perheenjäseniään vuosittain heidän muutettuaan kotimaan levottomuuksia pakoon Turkkiin.

Primääriperheen odotukset

Osallistujien kokemukset perheenjäsentensä heihin kohdistamista toiveista ja odotuksista olivat pääosin positiivisia. Lähtömaassa asuvan primääriperheen kanssa käydään keskustelua muun muassa opiskelusta, toimeentulosta, ammatinvalinnasta ja oman perheen perustamisesta. Perheenjäsenten mielipiteillä on merkitystä nuorten valinnoille, joskin haastatteluissa korostui, että perheet kannustavat nuoria tavoittelemaan omia unelmiaan.

Jokainen osallistuja kertoi perheenjäsentensä kannustavan heitä opiskelemaan. Syitä opiskelun arvostamiselle olivat toiveet nuoren tulevasta työllistymisestä, hyvän ammatin saamisesta, riittävän elannon varmistamisesta ja menestymisestä. Osallistujien mukaan vanhemmat myös toivoivat Suomessa asuvalle lapselleen parempaa elämää kuin mihin heillä itsellään tai nuorella oli ollut lähtömaassa mahdollisuus. Puolet osallistujista mainitsi neuvottelevansa ammatinvalinnastaan vanhempiensa kanssa. Yhdessä

pohditaan, onko kyseessä hyvä ammatti, soveltuuko nuoren valitsema ala hänelle, ja millaiset työllistymismahdollisuudet kyseisellä alalla on.

Mutta he sanovat, että sä voit katsoa mikä se, mikä ammatti sä tykkäät ja sä voit mennä siellä. He vaan, he sanovat, että vaan toivotaan, että sä jatkat opiskelee ja jatkat ja saat hyvä elämä. (H5)

Kaksi kuudesta osallistujasta kertoi, että lähtömaassa asuvien vanhempien on vaikea ymmärtää kuinka asiat toimivat lapsensa uudessa kotimaassa. Esimerkiksi toimeentulon hankkimiseen ja riittävyteen sekä perheen perustamiseen liittyy odotuksia, jotka eivät ole linjassa suomalaisen yhteiskunnan odotusten kanssa. Myös kulttuurien väliset eroavaisuudet sukupuolirooleissa tulivat ilmi nuorten vastauksissa. Perheenjäsenet muun muassa olettavat nuorten avioituvan ja perustavan perheen saman ikäisinä kuin vertaiset lähtömaassa, ja hämmästelevät joitain nuorten Suomessa omaksumia perinteisiin sukupuolirooleihin sopimattomia uusia kykyjä, kuten miesten ruuanlaittotaitoa.

Jos mä selitän koko ajan he eivät ymmärtää. Ei oo meillä samanlaista. (H4)

Muita nuorten sanoittamia, perheen heihin kohdistamia odotuksia olivat harkinta päätöksenteossa, häpeän välttäminen ja ylpeyden tuottaminen, sekä muille ihmisille ja yhteiskunnalle hyödyksi oleminen. Yksi osallistujista oli menettänyt isänsä lapsuudessaan ja ajatteli omalla käytöksellään ja menestyksellään olevan merkittäviä vaikutuksia äitinsä ja muiden sukulaisten väliseen kanssakäymiseen lähtömaassa. Hän koki vastuukseen tehdä yksinhuoltajaäitinsä ylpeäksi kasvattaakseen tämän arvoa sukulaisten silmissä. Myös muiden vastauksissa korostui perheenjäsenten toivomusten kunnioittaminen.

Mun tavoitteet on, niinku mun äidin tavoitteet on, että kaikki, kaikki oltaisimme niinkun, niinku koko globaalille ihmiskunnalle hyödyllisii. Joku lääkäri tai jotain insinööri, et pystyy auttaa jonkun toisen. Tai joku yrittäjä, joka pystyy luo töitä ihmisille. (H1)

Yksi nuorista perusteli perheensä näkemysten merkitystä sillä, että juuri perheenjäsenet tuntevat hänet ominaispiirteineen parhaiten. Nuori ajatteli läheisen perheenjäsenensä olevan tästä syystä oivallisessa asemassa arvioimaan hänen soveltuvuuttaan eri ammattialoille. Myös muiden nuorten haastatteluissa ilmeni, että eri ammattien soveltuvuutta arvioidaan yhdessä perheenjäsenten kanssa.

Ympäröivän yhteiskunnan odotukset

Haastatellut nuoret olivat kaikki menestyneet opinnoissaan hyvin. Viisi kuudesta nuoresta oli jo suorittanut peruskoulun oppimäärän Suomeen tulonsa jälkeen ja jatkanut opintojaan toisen asteen oppilaitoksessa. Kuudes nuori oli asunut Suomessa muihin verrattuna lyhemmän ajan ja suoritti parhaillaan peruskoulun päättövaiheen viimeistä lukuvuotta. Pääsääntöisesti nuoret kokivat saaneensa valita opinto- ja urapolkunsu omien toiveidensa mukaisesti.

Puolet nuorista sanoittivat omia kokemuksiaan opiskeluun liittyvistä ulkoisista odotuksista. Tällaisia odotuksia olivat päättötodistuksen saaminen, opintojen suorittaminen määrätyssä ajassa sekä opintojen myötä työllistyminen. Osa nuorista kertoi myös saaneensa ohjeistusta ammatinvalintaan TE-palveluista ja opinto-ohjaajalta. Myös kotoutumisajan pituus ja sen myötä oikeus työttömyysetuudella opiskeluun mainittiin haastatteluissa opintopolun valintaan vaikuttavana tekijänä.

Olin ajattelenut, ajatellut, että mennä lukioon, mutta kun vielä on vähän pitkä aika, että pitää mennä lukioon, sitten pitää mennä yliopistoon...ja TE-toimiston kanssa sovittiin, että vaan neljä vuotta maksavat mulle, että nyt pitää mennä ammattikouluun. (H5)

Haastatteluissa nousi esiin nuorten käsitys siitä, että suomalaiset odottavat heiltä vastapalvelusta Suomessa saamistaan etuuksista. Suurin osa haastatelluista nuorista mainitsi, että heidän odotetaan maksavan sosiaalietuuksina saamansa tuet myöhemmin veroina takaisin tai olevan muuten hyödyksi Suomelle ja suomalaisille. Muita oletettuja ulkoisia odotuksia olivat hyvä, nuhteeton elämä, kouluttautuminen, työllistyminen, omatoimisuus, kiitollisuus, rehellisyys, sosiaalisuus, aktiivisuus ja lisäarvon tuottaminen suomalaiselle yhteiskunnalle. Ympäröivän yhteiskunnan ajateltiin myös edellyttävän jäseniltään kotoutumista ja tavanomaisiin toimintatapoihin sopeutumista.

Koska sä oot nyt uusi jäsen tähän yhteiskuntaan, sunkin pitää noudattaa niitä sääntöjä ja, et miten niinku miten kaikki muut tekee. Sun pitää just mennä seuraamaan muita ja tulla niinku.... Yrittää kotoutua, sanotaaks niin. (H1)

Yksi osallistujista kertoi vakavista rasismikokemuksistaan Suomessa. Kyseinen nuori oli joutunut naapurinsa häiriköinnin ja tappouhkausten kohteeksi. Naapurin toiminta aiheutti nuoressa turvattomuuden tunnetta ja hän koki, ettei ole tervetullut Suomeen. Poliisiin ja

EHJÄ ry:n sosiaaliohjaajan toiminta tilanteessa oli kuitenkin tukenut nuoren hyväksytyksi tulemisen kokemusta.

Yksi haastatelluista nuorista nosti esiin etnisten yhteisöjen odotukset ja ryhmäpaineen. Hän kertoi oman kulttuurinsa edustajien Suomessa edellyttävän muilta muun muassa lähtömaan uskonnon vaalimista. Poikkeaminen hyväksytystä käyttäytymismallista aiheuttaa nuoren mukaan ryhmästä poissulkemisen. Hän kertoi kokevansa, ettei Suomen valtion mahdollistama uskonnonvapaus toteudu oman etnisen ryhmänsä muodostaman ryhmäpaineen vuoksi.

6.2 Nuorten henkilökohtaiset tavoitteet

Kaikki haastatellut nuoret toivoivat voivansa jatkaa opintojaan pidemmälle valmistuttuaan nykyisestä koulustaan. Viisi kuudesta nuoresta piti tavoitteenaan ammattikorkeakoulu- tai yliopistotutkintoa. Ammattihaaveet, kuten myös opintopolut oman unelma-ammatin saavuttamiseksi olivat ehtineet suurimmalla osalla muuttua Suomessa asumisen aikana. Syyt muutoksille opintoalan valinnassa liittyivät pääsyvaatimuksiin, opintojen keston sekä taloudelliseen tilanteeseen opintojen aikana. Neljä nuorta suunnitteli tekevänsä ammattikoulusta valmistumisen jälkeen muutaman vuoden töitä voidakseen rahoittaa myöhemmin korkeakouluopintonsa. Omien intressien mukaisen alan valinta oli jokaiselle nuorelle tärkeää.

Mä toivon sain koulun loppuun asti ja sitten käy töihin ja sitten uudestaan takaisin opiskelemaan... ainakin ammattikorkeakoulu. (H4)

Nuorten vastauksissa korostui odotukset henkilökohtaisesta menestyksestä. Saavutuksia tavoiteltiin muun muassa koulun päättötodistusten, urheilumenestyksen, työllistymisen, oman asunnon ja hyvän palkan muodossa. Myös hyvä elämä, toisten ihmisten auttaminen ja hyödyksi oleminen nousivat esiin nuorten tavoitteissa. Kaiken kaikkiaan tavoitteellisuutta ja päämäärätietoista työskentelyä kohti omia tavoitteita pidettiin tärkeänä.

Hyvä asia on, että auttanut ihmisille ja opiskelin ja pääsin tavoitteeni. Mikä on minun tavoitteeni ja auttaa ihmisille. (H2)

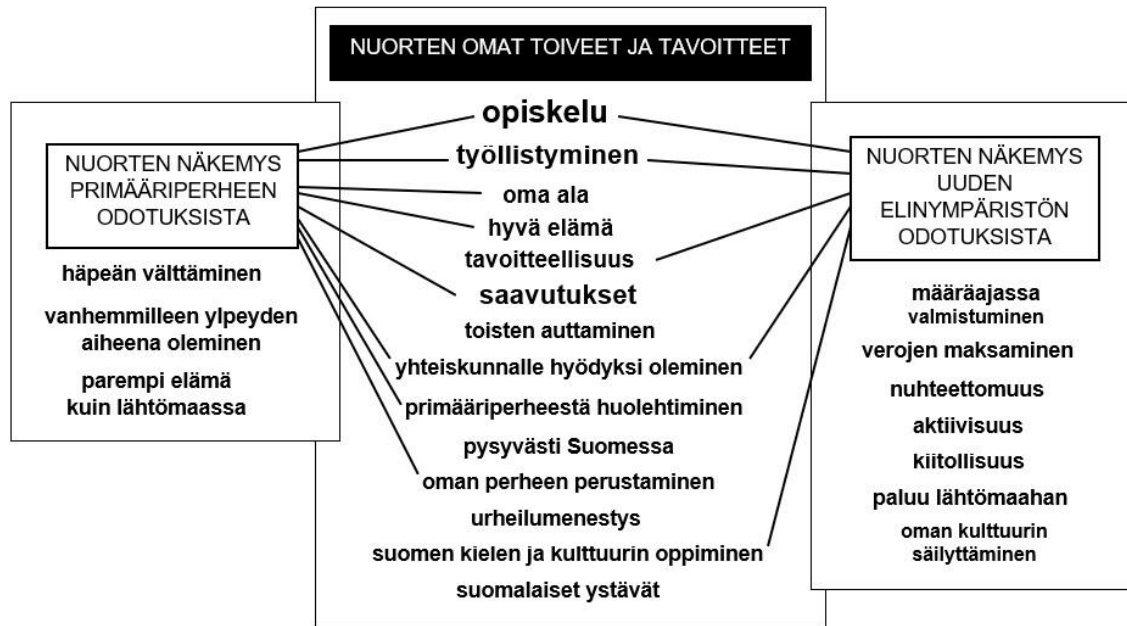
Yksi nuorista kertoi perheensä myyneen kasvimaansa, jotta pystyivät lähettämään nuoren sotaa pakoon Eurooppaan. Uhrauksen seurauksena perheen on ollut vaikea

elättää itsensä kotimaassa. Nuoren tavoitteena on tehdä perheelle vastapalvelus tukemalla heitä jatkossa taloudellisesti heti, kun hänen tulonsa kasvavat riittävästi. Hänen tavoitteenaan on saada riittävän hyvää palkkaa omien ja perheen elinkustannusten kattamiseen. Myös muut nuoret mainitsivat perheenjäseniinsä liittyvistä huolenaiheistaan. He kuitenkin nostivat esiin tarpeensa keskittyä myös omaan elämäänsä Suomessa.

Nyt ku mä oon Suomessa eli mun pitäis huolehtii itsestä myös eli tää on mun oma elämä myös, eiks niin. Ja sitten äiti myös haluaa, eli perhe, äiti ja sisko ja, pitää huolehtia heistä myös. (H3)

Enemmistö haastatelluista nuorista mainitsi toiveestaan jäädä pysyvästi Suomeen asumaan. Odotuksena oli myös oman perheen perustaminen ja lasten kasvattaminen Suomessa. Lähes jokainen nuori sanoi toivovansa lisäksi parannusta suomen kielen taitoonsa. Nuorten toiveissa oli saada suomalaisia ystäviä, jotta suomen kielen puhumiselle tarjoutuisi enemmän mahdollisuuksia. Suomalaisten ystävien ajateltiin myös helpottavan elinympäristön kulttuurin omaksumista.

Nuorten omat odotukset olivat haastattelujen perusteella pitkälti yhteneviä heidän olettamiensa ulkoisten odotusten kanssa. Seuraavalla sivulla oleva kuvio 2 havainnollistaa nuorten omia toiveita ja tavoitteita sekä niiden suhteita ulkoisiin tavoitteisiin. Nuorten käsitykset primääriperheen ja uuden elinympäristön heihin kohdistamista odotuksista on yhdistetty kuviossa janoilla niihin nuorten henkilökohtaisiin toiveisiin ja tavoitteisiin, jotka ovat yhteneviä ulkoisten odotusten kanssa. Nuorten omista odotuksista eriävät ulkoiset odotukset taas on kirjattu erilleen primääriperheen ja uuden elinympäristön odotusten alle. Nuorten toiveista ja tavoitteista opiskelu, työllistyminen ja saavutukset on merkitty isommalla kirjaisinkoolla, sillä kyseiset teemat esiintyivät jokaisessa tämän opinnäytetyön haastattelussa.

Kuvio 2. Nuorten omat toiveet ja tavoitteet suhteessa ulkoisiin odotuksiin.

Kuviosta ilmenevät yhtäläisyydet nuorten sisäisten ja ulkoisten motivaatioiden välillä liittyvät pääosin opiskeluun ja työelämään. Nuorten käsityksissä perheen odotuksista nousivat esiin myöskin nuorten omien toiveiden kanssa linjassa olevat toiveet hyvästä elämästä ja omien intressien mukaisesta alan valinnasta. Toisaalta perheet odottavat nuorten käsityksen mukaan heiltä myös menestymistä ja toivovat heidän kouluttautuvan esimerkiksi lääkäreiksi tai insinööreiksi. Myös nuoret itse tavoittelevat korkeakoulutusta ja hyvää palkkaa saadakseen hyvän elämän ja voidakseen tukea lähtömaassa asuvia perheenjäseniään.

Ainut merkittävä ristiriita odotuksissa ilmeni elinympäristön asettamissa koulutus- ja työllistymistavoitteissa suhteessa nuorten omiin ja primääriperheen asettamiin tavoitteisiin. Suomessa nuorilla on keskimäärin kolme vuotta kotoutumisaikaa, jona aikana heidän opintojaan tuetaan työttömyysetuudella. Tänä aikana nuoria kannustetaan suorittamaan peruskouluopinnot ja hakeutumaan ammattiopintoihin. Nuoret ajattelivat suomalaisten ja suomalaisen yhteiskunnan odottavan heidän menevän nopeasti töihin ja maksavan saamansa tuet veroina takaisin. Näin ollen ympäröivän yhteiskunnan odotukset pikaisesta työllistymisestä sekä nuorten omat ja heidän perheidensä toiveet korkeasta koulutustasosta eivät kohtaa.

6.3 Osallisuuden ja toimijuuden toteutuminen

Huoli perheestä

Kaikkien nuorten vastauksissa korostui perheen merkitys. Nuoret ikävöivät perheenjäseniään ja ovat huolissaan näiden turvallisuudesta ja toimeentulosta. Osa nuorista oli menettänyt perheenjäseniään Suomeen tulonsa jälkeen ja yhden nuoren isä oli kateissa. Yksi nuorista kertoi soittavansa äidilleen joka päivä, kun taas muut arvioivat pitävänsä yhteyttä perheenjäseniinsä noin kerran viikossa. Kaksi haastatelluista nuorista painotti soittavansa vanhemmilleen usein voidakseen varmistaa heidän olevan kunnossa. Perheeseen on tarve saada yhteys etenkin levottomuuksien sattuessa lähellä perheen kotikaupunkia. Yhteyden saaminen ei kuitenkaan aina onnistu, mikä kasvattaa nuorten huolta entisestään.

Jos mä en soita niin...eli jos mä en yks viikossa yks kerta, jos mä en soita niin toi viikko menee ihan erilainen. (H3)

Myös aiemmissa tutkimuksissa on todettu huolen perheestä olevan merkittävä turvapaikkaa hakeneiden henkilöiden hyvinvointia heikentävä psykososiaalinen stressitekijä (ks. Rask ym. 2016: 273, 275; Bentley & Thoburn & Stewart & Boynton 2012: 461). Huoli voi heikentää ihmisen kykyä nähdä valinnanmahdollisuuksia ja lannistaa toivoa paremmasta tulevaisuudesta. Tällöin myös osallisuus ja toimijuus jäävät toteutumatta. (Isola ym. 2017: 15–19.) Voimattomuus ja toivottomuus muodostavat esteen toimijuuden toteutumiselle (Hoggett 2001: 46–47).

Elämän merkityksellisyys

Perheen merkitys haastatteluihin osallistuneiden nuorten elämässä oli ilmeinen. Nuoret mainitsivat keskustelewansa tulevaisuuden suunnitelmistaan perheensä kanssa. Perheenjäsenten näkemyksiä arvostetaan ja nuoret haluavat tehdä vanhempansa ylpeiksi. Myös perheen tilannetta lähtömaassa halutaan helpottaa. Kaksi nuorista mainitsi opiskelun ja työllistymisen olevan tärkeää, jotta voisivat jatkossa tukea perhettään taloudellisesti. Nuoret kuvailivat asettavansa henkilökohtaisia tavoitteita perheenjäsentensä etua ja hyväksyntää ajatellen. Perheen tuki taas oli haastattelujen perusteella merkittävä nuorten opiskelumotivaatioon vaikuttava tekijä. Myös oman perheen perustaminen kuului usean nuoren tulevaisuuden toiveisiin.

Esimerkiksi perheelle on tosi tärkeä, jos sulla on esimerkiksi henkilö, jotka voi kertoa kaikki sinun asia ja sitten yhdessä katsotaan lapsia ja sitte tosi tärkeä nähdä. (H4)

Perheen ohella muita nuorille merkityksellisiä, tavoittelemisen arvoisia asioita olivat muun muassa opiskelu, omalle alalle työllistyminen ja menestyminen. Toisten ihmisten auttaminen ja yhteiskunnalle hyödyksi oleminen korostuivat myös puolessa haastatteluista. Omiin tavoitteisiin pääsemistä nuoret pitivät erityisen merkittävänä ja erilaiset saavutukset, kuten peruskoulun päättötodistuksen saaminen, tulivat puheeksi jokaisessa haastattelussa.

Vastaavat merkityksellisyyden kokemukset ovat keskeisiä niin sisäisen motivaation synnyssä kuin osallisuuden toteutumisessa. Ihmiset tavoittelevat elämässään sellaisia asioita, jotka kokevat omien arvojensa puitteissa merkityksellisiksi ja tavoittelemisen arvoisiksi (Ford 1992: 73–78). Merkityksellisyyden kokemukset auttavat myös jaksamaan haastavassa elämäntilanteessa, sillä merkitysten löytäminen omalle toiminnalle ja olemassaololle luovat uskoa tulevaan ja edesauttavat osallisuuden toteutumista (Isola ym. 2017: 16–19).

Hyvinvoinnin lähteet

Osallisuuden ja toimijuuden toteutuminen edellyttää, että yksilöllä on käytettävissään riittävät aineelliset ja aineettomat hyvinvointiresurssit (Isola ym. 2017: 15–16). Nuoret nimesivät haastatteluissa lukuisia hyvinvoinnin lähteitä. Keskeisimpiä näistä olivat opiskelu, oma rauha, turvallisuus, kaverit ja liikuntaharrastukset. Myös tavoitteellisuus ja erilaiset saavutukset mainittiin jokaisessa haastattelussa. Yksi nuorista kuvasi tavoitteellisen kilpaurheilun merkitystä hyvinvoinnilleen seuraavasti:

No siis mulle on ainakin tää harrastus, eli jos ei oo mitään muuta ja siis miten voi sanoa, eli vähän huono olo tai huolehtia jotain tai... Joo, tän asian niin, kun mä meen treeneihin niin mä unohan kaikki, eli vain keskittyä mun treeni. (H3)

Hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä olivat myös omaksi koetun alan opiskelu, työllistyminen, oleskeluluvan ja passin saaminen sekä toisten ihmisten auttaminen. Myös suomen kielen oppiminen ja suomalaisiin tutustuminen mainittiin yhdessä haastattelussa

hyvinvointia tuottavana tekijänä. Yksi nuorista mainitsi uskon jumalaan olevan tärkein hyvinvointinsa lähde, kun taas toinen nuori koki uskonnon rajoittavat omia valinnanmahdollisuuksiaan. Nuorten haastatteluissa ilmeni toistuvasti myös toiveikkuus tulevaisuuden suhteen ja usko omiin kykyihin saavuttaa asetetut tavoitteet.

Omaehtoisuus, motivaatio, kyvykkyys

Haastateltujen nuorten vastauksissa ilmeni joitain ympäristötekijöitä, joiden vaikutukset niin heidän psykologisten perustarpeidensa täyttymiselle kuin osallisuuden ja toimijuuden toteutumiselle olivat olleet haitallisia. Kaksi kuudesta haastatellusta viittasi oleskelulupaprosesseihin tulevaisuuden suunnitelmiinsa vaikuttavana tekijänä. Yksi nuori totesi lyhyen oleskeluluvan vaikuttavan jonkin verran opiskelumotivaatioonsa sekä henkilökohtaisten tavoitteidensa asetteluun, sillä tulevaa asuinpaikkaa ja sen myötä ympäristön tarjoamia mahdollisuuksia ei voi ennakoida. Suunnitelmien tekeminen vuosiksi eteenpäin ei hänen tilanteessaan ollut mahdollista.

Tän kerta mä sain kaksi vuosi oleskelulupa ja sitten tulevaisuudessa mä en tiedä eli silloin kun loppuu mun oleskelulupa, niin mä en tiedä et saanks mä oleskelulupa vai ei. Niin se vähän vaikuttaa tää mun suunnitelma. Eli joo eli silloin kun mun oleskelulupa loppuu niin olenks mä Suomessa vai ei? Saanks mä oleskelulupa vai ei? (H3)

Nuorten omaehtoisuutta Suomessa rajoittavat myös entuudestaan vieras kieli, kulttuuri ja yhteiskuntarakenteet. Haastatellut nuoret kertoivat tarvitsevansa ulkopuolista tukea muun muassa itsenäiseen elämään ja viranomaisten kanssa asioimiseen. Esimerkiksi EHJÄ ry:n suomalaisen sosiaaliohjaajan toivottiin toimivan kulttuuritulkkinä nuoren ja ympäröivän yhteiskunnan välillä. Toisaalta nuoret pohtivat itsensä ilmaisemisen haasteiden lisäävän motivaatiota opiskeluun ja kielitaidon kehittämiseen.

Silloin kun olin ryhmäkoti, silloin en ymmärrä mitään, en osaa englantia, sitte vähän keskustelin, jotka oli tuolta ja sanoi tämä kieli on ihan tosi vaikea. Mitä pitäisi opiskele? Ja sitten mä aloitin koulu opiskelemaan suomen kielen ja siitä lähti pitäisi opiskella aina. (H4)

Ryanin ja Decin (2016) mukaan ihmisillä on kolme psykologista perustarvetta: omaehtoisuus, kyvykkyys ja yhteisöllisyys. Ympäristö, joka tukee näiden perustarpeiden tyydyttymistä edesauttaa yksilön motivaatiota, luovuutta ja menestymistä. (Ryan & Deci 2016: 3–5.) Motivoitumiseen vaikuttaa myös se kuinka todennäköisinä ihmiset pitävät

mahdollisuuksiaan saavuttaa asettamansa tavoitteet. Arvioon päämäärien saavutettavuudesta taas vaikuttavat niin omat kokemukset kuin ympäristön rajaamat mahdollisuudet. (Ford 1992: 74, 78.) Nuorten haastatteluissa ilmeni niin sisäisten kuin ulkoisten tekijöiden merkitys tavoitteelliselle toiminnalle.

Uskoisin kaikki mahdollisuudet mitä meillä on, se vaikuttaa positiivisella tavalla. Koska sä haluat opiskella, täällä on mahdollisuus. Ilmainen koulutusta. Sä haluat harrastaa, jos sä oot opiskelija saat esim...kunnalta jonku verran rahaa tukena. Kaikki on mahdollista mun mielestä. Vain se riippuu niinku, että haluatko vai et. (H1)

Motivaatio, itseohjautuvuus ja tietoisuus omista kyvyistä ja mahdollisuuksista ovat keskeisiä tekijöitä osallisuuden ja toimijuuden toteutumisessa (Isola ym. 2017: 15–16, 19; Nussbaum 2011: 24–25). Nuorten omaehtoisuus, motivaatio ja kyvykkyys ilmenivät muun muassa opintomenestyksenä. Viisi kuudesta haastatellusta nuoresta oli jo suorittanut peruskoulun ja edennyt jatko-opintoihin niiden muutaman vuoden aikana, mitä olivat ennättäneet Suomessa asumaan. Nuoret mainitsivat myös muista saavutuksistaan, kuten urheilumenestyksestä, työpaikan saamisesta ja verojen maksamisesta. Yksi nuorista kertoi saaneensa täysi-ikäistyttyään nopeasti vuokra-asunnon ottamalla itse rohkeasti yhteyttä vuokranantajaan.

Mä oon soittanut itse. Se on yksityinen. Mä yksin soitan, että hei, vuokranantajalle...Voisinko mä kinnostua sinun asunto. Tällaisia. Ja sit hän sano okei, sä voit tulla huomenna puhua mun kanssa...Sit mä puhun hänen kanssa ja tehtiin sopimukset hänen kanssa. (H6)

Itse, ilman ulkopuolista tukea hoidetut asiat nousivat haastatteluissa esiin nuorten omaehtoisuutta ja kyvykkyyttä puoltavina seikkoina. Haastatteluissa korostui etenkin oman aktiivisuuden, ahkeruuden, rohkeuden ja tunnollisuuden merkitys tavoitteiden saavuttamisessa. Nuoret ajattelivat jopa haasteitaan motivaation lähteinä. Hankala elämäntilanne ja haasteet suomen kielen puhumisessa, sekä näiden luoma muutostarve oli valjastettu opiskelumotivaatioksi. Yksi nuorista kertoi opiskelleensa itsenäisesti kesäloman aikana ylläpitääkseen suomen kielen taitoaan. Toinen nuori taas korosti pitkäjänteisen työskentelyn tärkeyttä omien unelmiensa tavoittelussa. Pääsääntöisesti nuoret ajattelivat voivansa omalla toiminnallaan vaikuttaa elämänsä ja tulevaisuuden näkymiinsä.

Mutta jos opiskelee ahkerasti, työskentele ahkerasti ja aktiivisesti... siis tottakai tulevaisuudessa tulee hyvin. (H6)

Sosiaalisessa kontekstissa saavutetut kokemukset omasta kyvykkyydestä ja omaehtoisuuden toteutumisesta vahvistavat yksilön sisäistä motivaatiota. (Ryan & Deci 2016: 17). Tämä oli nähtävissä myös haastatteluihin osallistuneiden nuorten vastauksissa. He olivat jo saavuttaneet Suomessa asuessaan joitain asettamia tavoitteita ja päässeet elämässään eteenpäin. Jokainen osallistuja oli saanut onnistumisen kokemuksia ja oli motivoitunut työskentelemään seuraavien tavoitteidensa eteen.

Valinnan ja vaikuttamisen mahdollisuudet

Nuoret ajattelivat valinnan- ja vaikuttamisen mahdollisuutensa olevan suhteellisen hyvät. Jokaisen nuoren omaan elämänsäkuuluun vaikuttamisen mahdollisuudet olivat heidän lähtömaissaan olleet varsin rajalliset. Sota, turvattomuus ja yhteiskunnallinen asema olivat vaikuttaneet muun muassa opiskelumahdollisuuksiin. Erityisesti afganistanilaiset, Iranissa kasvaneet nuoret, joita oli puolet kaikista haastatelluista, vertasivat nykytilannettaan lähtömaan tilanteeseen, ja kokivat mahdollisuutensa Suomessa moninkertaisiksi Iraniin nähden.

Suomen hallitus on antanut minulle mahdollisuus jälleen kerran, että opiskelee, mutta se on Iranissa ei mahd koska ei ole meidän maa ja Afganistanissa on, mutta se on tosi vaikea ja ei ole turvallisuutta. (H2)

Nuoret kuitenkin tunnistivat joitain omia valintojaan rajoittavia tekijöitä myös uudessa elinympäristössään. Esimerkiksi ammatinvalinnassa mahdollisuuksia rajoittivat suuret hakijamäärät ja tiukat pääsyvaatimukset tietyille koulutusaloille. Myös opintojen kesto ja sitä lyhyemmälle ajalle kotoutumisajan puitteissa myönnettävä työttömyysetuus koettiin valintoja rajoittavana tekijänä. Haastatellut nuoret eivät olleet halukkaita nostamaan opintolainaa ja puolet heistä suunnittelikin tekevänsä töitä ja säästävänsä rahaa toisen asteen ja korkeakouluopintojen välissä.

Kaksi nuorista mainitsi työllistymisen haasteistaan. He olivat hakeneet kesätöitä, mutta työmahdollisuuksia ei ollut tarjoutunut. Toinen nuorista oli päässyt pariksi viikoksi palkattomaan työharjoitteluun ja suhtautui tähän ensimmäisenä kesätyönään. Vain yksi kuudesta nuoresta oli haastatteluhetkellä työsuhteessa. Nuoret pohtivat tulevia työllistymismahdollisuuksiaan myös opinto- ja ammattivalintoja tehdessään.

Opiskelun ja työ ovat myös yleisesti keskeisimmät keinot, joilla ihmiset pyrkivät parantamaan elintasoaan. Toimijuuden toteutuminen opintopoluilla ja työelämässä on kuitenkin rakenteellisten ja kulttuuristen tekijöiden vaikutuksen alasta, systeemin sisällä tapahtuvaa yksilön henkilökohtaista ja strategista toimijuutta. Mahdollisuusrakenteet itsessään ovat toisten, valtaa omaavien ihmisten toimijuuden aikaansaannosta. (Lister 2004: 145, 157.) Sosiaalisen systeemin sisällä toteutuva toimijuus kuvastaa pärjäämistä ja selviytymistä tietyissä olosuhteissa, kun taas rajoja rikkova toimijuus haastaa systeemin ja sen sisäiset säännöt mahdollistaen kokonaisvaltaisemman muutoksen (Hoggett 2001: 50–51). Nuorten valinnan ja vaikuttamisen mahdollisuudet työ- ja opintopolkujen suhteen olivat haastattelujen perusteella rakenteellisten tekijöiden rajaamia ja nuoret pohtivat mahdollisuuksiaan näiden rakenteiden rajaamassa kontekstissa.

Perheestä erossaolo ja perheenjäsentensä tilanteisiin vaikuttaminen olivat asioita, joihin nuoret eivät juurikaan kokeneet voivansa vaikuttaa. Esimerkiksi nuori, jonka perhe asuu Turkissa, kertoi jännittävänsä joka kesä saako hän viisumin voidakseen vierailla perheensä luona. Hän myös toivoi saavansa vanhempansa vierailulle luokseen, mutta uskoi tämän olevan mahdollista vasta, kun on itse ensin saanut Suomen kansalaisuuden. Myös muiden vastauksissa ilmeni perheestä erossaolon vaikutukset hyvinvoinnille ja toimintakyvylle:

Ei siis, oikeasti Suomen talvi on niin pimeä ja siis tuntuu, että vähän masentunut. Ja mä asun yksin ja perhe asuu toisen, toinen maapallo ja se vähän vaikuttaa. (H6)

Kaksi nuorista otti haastattelussa esiin oleskelulupaprosessinsa vaikutukset omiin valinnan ja vaikuttamisen mahdollisuuksiinsa. Molemmilla nuorilla oli toiveena jäädä pysyvästi Suomeen, mutta epätietoisuus tulevista oleskelulupapäätöksistä rajoitti osaltaan suunnitelmien tekemistä. Toinen nuorista uskoi saavansa myönteisen päätöksen, kun taas toinen oli epävarmempi lopputuleman suhteen.

Kaikki haastatellut nuoret kuitenkin ajattelivat Suomessa olevan hyvät mahdollisuudet omaan elämänkulkuun vaikuttamiseen. Heidän mukaansa Suomessa ihmisillä on aikaa ja mahdollisuuksia opiskella ja hankkia itselleen hyvä ammatti. Rauha, turvallisuus sekä hallituksen ihmisille suomat oikeudet ja kunnioitus mahdollistavat jokaiselle hyvän

elämän. Nuoret ajattelivat pääsääntöisesti, että voivat itse päättää omaa elämäänsä koskevista asioista ja vaikuttaa siihen, miten tulevat elämässä menestymään.

Edellisessä yhteiskunnassa sulla ei ollu mahdollisuutta, mut kun täällä annetaan sulle chanssi, et sä pystyt opiskella ihan niinku imaiseksi. Koulussa sä saat ruokaa ja sä saat asua, niinku sä saat asunnon ja sit sä saat jotain tukea. (H1)

Nuoret kertoivat kokevansa suomalaisessa yhteiskunnassa olevan heille paljon mahdollisuuksia. Ilmainen koulutus, hyvät asumisolosuhteet, tilaisuus tehdä parempia töitä, taloudelliset tuet sekä mahdollisuus harrastaa ja kuulua joukkueeseen koettiin hienoina mahdollisuuksina etenkin verrattaessa lähtömaassa nuorille tarjolla olleisiin vaihtoehtoihin. Nuoret mainitsivat opiskelun helpottavan elämää Suomessa. Peruskoulun päättötodistuksen saaminen oli avannut nuorille uusia valinnan mahdollisuuksia.

Vuorovaikutus ja yhteisöllisyys

Kaikki nuoret mainitsivat viettävänsä paljon aikaa ystäviensä kanssa. Ystävät ovat myös maahanmuuttajataustaisia, useimmiten nuorten kanssa samasta maasta kotoisin olevia vertaisia. Tärkeintä ovat muutamat läheiset ystävät, jotka toimivat tukiverkkona haastavissa tilanteissa. Tärkeää on myös huoleton vapaa-ajan vietto kavereiden kanssa urheillen tai videopelejä pelaten.

Sitten joskus, kun mä olen kavereitten kanssa, kun on eli yksillinen olo eli sama kuin, jos istua vain kotona niin jotkut saavat semmoinen masentua olo niin on kiva, jos vähän aikaa eli yks tuntia tai kaks tuntia olla ulkona kavereitten kanssa. (H3)

Martha Nussbaumin (2011) mukaan toimintavalmiudet rakentuvat yksilön henkilökohtaisista kyvyistä ja luonteenpiirteistä, jotka ovat kehittyneet vuorovaikutuksessa elinympäristön kanssa (Nussbaum 2011: 20–21). Haastatteluaineistosta ilmeni, että ilman huoltajaa tulleiden nuorten vuorovaikutus uuden elinympäristönsä kanssa on varsin rajallista ja yksipuolista, keskittyen nuorten opiskelu-ympäristöön ja samasta kulttuuritaustasta tulevien nuorten kanssa toimimiseen. Suomalaisiin tutustuminen oli lähes jokaisen haastatteluun osallistuneen nuoren mukaan vaikeaa.

Maahanmuuttajien pitäisi saada missä he voisi tutustua suomalaisten. Esimerkiksi täällä on muuttajien talo, jos menet siihen ja sitte suomalaiset ei puhu. Jos yrität puhua, heillä vastaa mitään. Sä kysyt ja sitte heillä lähtee pois. (H4)

Kolme nuorista kertoi yrittäneensä ystävystyä suomalaisten nuorten kanssa siinä kuitenkaan onnistumatta. Yksi nuorista kertoi kokeneensa suoranaista torjuntaa ja ulkopuolelle jättämistä. Osalla oli suomalaisia tuttuja harrastusten parissa, sosiaalisessa mediassa tai työpaikalla, mutta suhteet eivät olleet riittävän läheisiä, jotta aikaa olisi vietetty yhdessä myös vapaa-ajalla. Suomalaisten ystävien saamista pidettiin tärkeänä, jotta olisi paremmat edellytykset suomen kielen oppimiselle ja kulttuurin sisäistämiseksi.

Ympäristön tuki

Uusi elinympäristö ei kaikilta osin tarjoa haastatelluille nuorille heidän tarvitsemaansa tukea. Rajoittavana tekijänä mainittiin kahdessa haastattelussa oleskelulupaprosessit. Nuoret totesivat, ettei maahanmuuttoviraston päätöksiin voi juurikaan vaikuttaa eikä kukaan voi auttaa heitä oleskelulupapäätöksiä koskevissa asioissa. Yksi nuorista painotti maahanmuuttajanuorten olevan Suomelle resurssi, joka pitäisi hyödyntää. Hän toivoi maahanmuuttoviraston antavan oleskelulupaa odottaville nuorille väliaikaisen oleskeluluvan, jotta nämä voisivat todistaa olevansa hyödyksi suomalaiselle yhteiskunnalle.

Ei voi tehdä mitään, kun se on Migrin päätös. (H3)

Toinen haastatteluun osallistuneista nuorista koki oman etnisen ryhmänsä muodostavan ystävyysuhteiden ja tuen ohella myös tiettyjä rajoitteita omalle toiminnalleen Suomessa. Hän kertoi rajoittavansa omaa toimintaansa ja sanomisiaan, jottei menettäisi ystäviään ja joutuisi suljetuksi yhteisönsä ulkopuolelle. Hän koki, ettei suomalaisen lainsäädännön ja kulttuurin tukema yksilön valinnanvapaus ulotu oman etnisen ryhmänsä sisäiseen kulttuuriin.

Jos mä sanon kavereille...mä käyn rippikoulu, hän ei tykkää minusta enää. Sen takia mä pelkään vähän. Koska ei ole vapaa täällä vaikka sä asut Suomessa. (H6)

Ympäristön tuki konkretisoitui nuorten elämässä erilaisina palveluina. Haastatteluihin osallistuneet nuoret olivat kaikki EHJÄ ry:n tuetun asumisen sosiaaliohjauksen

asiakkaita. Osan asiakkuus oli alkanut vasta joitain kuukausia sitten kun taas yksi nuorista oli ollut tuen piirissä jo yli kolmen vuoden ajan. EHJÄ ry:n ohella nuoret kertoivat saavansa tukea sosiaalityöntekijältä, TE-palveluilta, Kelasta, opettajilta, opinto-ohjaajalta, kummiperheeltä, entiseltä edustajalta, poliisilta, perheenjäseniltä, kavereilta sekä erilaisista ryhmätoiminnoista.

Ohjaajat niin kaikki ovat tehneet aika paljon töitä meiän kanssa eli aika paljon on auttanut meitä eli kaikissa asioissa. Hmm, nyt mä oon uusi eli silloin, kun mä olin uusi täällä niin en mä osannut niin siis paljon asioita mitä mun pitäis itse tiedä eli sama kun TE-toimisto asia ja Kela-asia ja tää siis asumis tää mikä vuokranantajan kanssa. Näitä kaikkia niin on auttanut, on auttanut aika paljon ja olen oppinut myös aika paljon itse joo näitä asioita. Mun pitäis maksaa sähkö, mun pitäis maksaa vuokra, mun pitäis lähettää Kelalle hakemus ja TE-toimiston hakemus ja mun pitäis tehdä kotoutumissuunnitelma. (H3)

Osa nuorista mainitsi tarvitsevansa tai tarvinneensa aiemmin tukea itsenäiseen asumiseen liittyvissä asioissa sekä TE-palveluiden ja Kelan kanssa asioimisessa. Osa taas sanoi tarvitsevansa lähinnä neuvoja ja keskusteluapua sekä vinkkejä tulevista tapahtumista. Yksi nuorista kaipasi lisää apua kotitehtävien tekemiseen. Tukea toivottiin myös virallisten asioiden hoitamiseen, suomen kielen harjoitteluun ja kulttuuritulkkaukseen.

Yhteenveto tuloksista

Alla olevaan taulukkoon 4 on koottu tämän opinnäytetyön keskeisimmät tulokset. Osittain yhdistellyt osallisuuden ja toimijuuden osa-alueita kuvaavat analysointikategoriat on merkitty vertikaalisesti taulukon vasempaan laitaan. Näiden kategorioiden mukaiset tulokset on sitten jaoteltu osallisuuden ja toimijuuden toteutumista haittaaviin ja edistäviin tekijöihin ja koottu vastaavien otsikoiden alle.

Taulukko 4. Yhteenveto tuloksista.

	NUORTEN OSALLISUUDEN JA TOIMIJUUDEN TOTEUTUMISTA HAITTAAVAT TEKIJÄT	NUORTEN OSALLISUUDEN JA TOIMIJUUDEN TOTEUTUMISTA EDISTÄVÄT TEKIJÄT
HUOLI PERHEESTÄ	<ul style="list-style-type: none"> - Huoli perheenjäsenten turvallisuudesta ja toimeentulosta - Yhteyden saaminen perheeseen ajoittain haastavaa - Paineet välttää häpeää ja tehdä perhe ylpeäksi - Kulttuurierot (esim. perheenperustamisikä) 	
ELÄMÄN MERKITYKSELLISYYS	<ul style="list-style-type: none"> - Perhekeskeisyys, huoli ja vastuunkanto 	<ul style="list-style-type: none"> - Perhekeskeisyys, tuki ja arvot - Omiin tavoitteisiin pääseminen - Menestyminen - Hyödyksi ja avuksi oleminen
HYVINVOINNIN LÄHTEET		<ul style="list-style-type: none"> - Opiskelu, oma ala, työllistyminen - Oma rauha, turvallisuus - Ystävät - Harrastukset - Tavoitteellisuus - Saavutukset - Toivo tulevasta - Uskonto - Oleskelulupa, passi - Suomen kielen oppiminen
OMAEHTOISUUS, MOTIVAATIO JA KYVYKKYYS	<ul style="list-style-type: none"> - Epävarmuus tulevasta - Vieras kieli ja kulttuuri - Tuen tarve omien asioiden hoitamisessa - Paineet valmistua ja työllistyä nopeasti 	<ul style="list-style-type: none"> - Opintomenestys - Urheilumenestys - Työllistyminen - Rohkeus, ahkeruus, tunnollisuus, aktiivisuus <p style="text-align: right;">} Saavutukset</p>
VALINNAN JA VAIKUTTAMISEN MAHDOLLISUUDET	<ul style="list-style-type: none"> - Epävarmuus tulevasta - Suuret hakijamäärät ja tiukat pääsyvaatimukset opintoihin - Rajallinen työttömyysetuudella tuettu kotoutumisaika - Vaikeudet työn saamisessa - Perheestä erossaoloon ei voi vaikuttaa - Perheen tilanteeseen ei voi vaikuttaa - Paineet olla nuhteeton, hyvä ihminen 	<ul style="list-style-type: none"> - Primääriperheen ja uuden elinympäristön tuki nuorten opiskelu- ja työllistymistavoitteille - Ilmainen koulutus - Taloudellinen tuki - Hyvät asumisolosuhteet - Turvallisuus - Harrastusmahdollisuudet - Kaikkien ihmisten oikeudet ja kunnioitus
VUOROVAIKUTUS, YHTEISÖLLISYYS JA YMPÄRISTÖN TUKI	<ul style="list-style-type: none"> - Vaikeudet löytää suomalaisia ystäviä - Rasismi - Ryhmäpaine - Maahanmuuttopolitiikka 	<ul style="list-style-type: none"> - Samasta maasta lähtöisin olevat ystävät ovat tärkeä tukiverkko Suomessa - Sosiaalipalvelut (esim. EIJÄ ry) - Muut tukitahot (esim. kummiperhe, edustaja)

Taulukosta on havaittavissa, että ilman huoltajaa tulleiden nuorten elämässä on niin osallisuuden ja toimijuuden toteutumista haittaavia kuin edistäviäkin tekijöitä. Esimerkiksi perhekeskeisyys voi sekä myötävaikuttaa että haitata osallisuuden toteutumista. Huoli perheestä on tekijä, jolla on vain haitallisia vaikutuksia, mutta toisaalta perhekeskeisyys arvona tuo merkitystä nuorten elämään. Perheeltä saadaan myös tukea ja neuvoja, jotka nuoret kokevat arvokkaiksi.

Ilman huoltajaa tulleiden nuorten elämässä on paljon hyvinvoinnin lähteitä. Taulukosta ilmenee, että monet näistä liittyvät uuden elinympäristön suomiin resursseihin ja mahdollisuuksiin. Nuoret tunnistivat elämässään myös aineettomia hyvinvoinnin lähteitä, kuten uskonnon, rauhan ja toivon paremmasta tulevaisuudesta.

Nuorten omaehtoisuutta, motivaatiota ja kyvykkyyttä haittaa vieras kieli- ja kulttuuriympäristö sekä epävarmuus tulevasta. Omien asioiden hoitamiseen tarvitaan vielä tukea. Omaehtoisuutta haastavat myös paineet nopeasta valmistumisesta ja työllistymisestä. Toisaalta uudessa elinympäristössä saavutettu menestys luo uskoa omiin kykyihin ja edistää motivaatiota omien päämäärien tavoitteluun.

Kuten taulukosta käy ilmi, valinnan ja vaikuttamisen mahdollisuuksille löytyy yhtä lailla rajoittavia kuin tukevia tekijöitä. Muun muassa epävarmuus tulevasta, haasteet opintoihin ja töihin pääsemisessä sekä oletetut yhteiskunnalliset odotukset rajaavat nuorten valinnan ja vaikuttamisen mahdollisuuksia. Haastatteluissa mainittiin useaan otteeseen nuorten tarve olla uuden elinympäristön oletettujen odotusten mukaisia nuhteettomia ja aktiivisia toimijoita. Valinnan ja vaikuttamisen mahdollisuuksia lisääviä tekijöitä taas olivat esimerkiksi ympäristön tuki, ilmainen koulutus, taloudelliset etuudet, oikeudet ja turvallisuus.

Vuorovaikutuksen ja yhteisöllisyyden kannalta huomattavaa on, ettei nuorilla juurikaan ole suomalaisia ystäviä. Osallisuuden toteutumisen näkökulmasta on huolestuttavaa, ettei nuorilla ole suomalaisia verkostoja eikä siten mahdollisuuksia vuorovaikutukseen ja yhteisöllisyyteen ympäröivän yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä. Nuorten verkostot Suomessa koostuvat muista maahanmuuttajataustaisista nuorista sekä eri palvelu- ja tukitahoista. Kontaktit suomalaisiin ovat siis pääosin muodollisia, määräaikaista tukisuhteita.

7 Johtopäätökset

Haastattelujen perusteella voidaan todeta, että huoli primääriperheestä on osa ilman huoltajaa tulleiden nuorten arkea. Nuoret kysyvät perheenjäseniltään neuvoja ammatinvalintaan ja saavat heiltä tukea omille päätöksilleen. Toisaalta osa nuorista kokee olevansa kiitollisuudenvelassa perheelleen ja kantaa vastuuta perheenjäsenten hyvinvoinnista. Perheet ovat maantieteellisestä etäisyydestään huolimatta tiiviisti läsnä nuorten elämässä. Aiempien tutkimusten mukaan huoli perheestä vaikuttaa haitallisesti ilman huoltajaa tulleiden nuorten mielenterveyteen (ks. esim. Bentley ym. 2012: 461; Rask ym. 2016: 272, 275). Tässä opinnäytetyössä ilmeni kuitenkin myös nuorten primääriperheiltään saaman tuen ja kannustuksen positiiviset vaikutukset heidän motivaatiolleen ja hyvinvoinnilleen.

Nuorten omat sekä primääriperheiden toiveet ja tavoitteet ovat nuorten haastattelujen perusteella pitkälti yhteneviä. Yhteinen näkemys nuorten tulevaisuudesta kattaa toiveita opiskelun, menestyksekkään uran ja hyvän elämän rintamalla. Primääriperheet esittävät nuorille toiveita myös perheen perustamiseen liittyen, mutta näkemykset sopivasta perheenperustamisista eivät kohtaa nuorten omien, saati suomalaisen yhteiskunnan näkemysten kanssa. Perheenjäsenten odotukset eivät kuitenkaan tämän opinnäytetyön aineiston perusteella vaikuta merkittävästi nuorten henkilökohtaisten tavoitteiden asettamiseen. Sen sijaan nuorten kokema huoli ja vastuunkanto sekä halu auttaa lähtömaassa asuvia perheenjäseniä ilmenee heidän henkilökohtaisissa tulevaisuuden toiveissaan ja tavoitteenasettelussaan.

Ford (1992) toteaa ihmisten omaksuvan sellaisia tavoitteita, jotka kokevat omiin arvoihinsa nähden merkittävinä sekä ympäristönsä sallimissa puitteissa toteuttamiskelpoisina (Ford 1992: 73–78). Suomessa nuoret joutuvat muokkaamaan omia lähtömaan kulttuuriperimään ja kokemuksiin pohjautuvia arvojaan ja tavoitteitaan uuteen elinympäristöön sopiviksi. Haastatellut nuoret olivat muun muassa muokanneet opintopolkujaan ja urasuunnitelmiaan yhteiskunnan rakenteisiin ja odotuksiin paremmin istuviksi. Nuorten toimintaa ohjaaviksi ulkoisiksi motivaatioiksi osoittautuivat oletetut yhteiskunnalliset odotukset nopeasta työllistymisestä ja verotulojen tuottamisesta. Myös kotoutumisajan päättymisen myötä aiheutuva muutos taloudelliseen tilanteeseen oli ulkoinen nuorten valintoihin ja toimintaan vaikuttava tekijä.

Lähtökohtana osallisuuden ja toimijuuden toteutumiselle ovat riittävät hyvinvointiresurssit sekä yhteiskunnalliset rakenteet, jotka mahdollistavat ihmisille vapauden tehdä omaa elämäntulkuaan koskevia valintoja. Ihmisen valinnanvapautta tukevat puitteet mahdollistavat motivaation, minä-pystyvyyden ja merkityksellisyyden kokemusten viriämisen eli sisäisten osallisuuden toteutumista tukevien ominaisuuksien aktivoitumisen. (Isola ym. 2017: 15–16; Nussbaum 2011: 18.) Haastatteluissa ilmeni nuorten näkemys uuden elinympäristön heille tarjoamista kattavista aineellisista hyvinvointiresursseista. Koti, turvallisuus, taloudellinen tuki, koulupaikka ja ystävät muodostavat nuorten osallisuudelle perustan, joka mahdollistaa sisäisten osallisuuden toteutumista tukevien elementtien vahvistumisen.

Tämän opinnäytetyön perusteella suurimmat esteet ilman huoltajaa tulleiden nuorten osallisuuden ja toimijuuden toteutumiselle ovat huoli perheestä sekä vaikeudet saada suomalaisia ystäviä. Huoli voi estää ihmistä näkemästä mahdollisuuksia ja haitata positiivisten kokemusten havaitsemista (Isola ym. 2017: 18). Suomalaisten ystävien puute taas vaikeuttaa nuorten kotoutumista ja suomen kielen oppimista. Lisäksi ulkoiset odotukset vaikuttavat nuorten henkilökohtaiseen tavoitteenasetteluun ja osallisuuden toteutumiseen ammatinvalintoja tehtäessä. Nuorten urasuunnitelmiin vaikuttavat niin primääriperheen näkemykset kuin uuden elinympäristön mahdollisuudet ja rajoitukset.

Merkittävin tämän opinnäytetyön aineistosta noussut havainto on onnistumisen kokemusten ja saavutusten arvo ilman huoltajaa tulleiden nuorten motivaatiolle ja toimijuuden toteutumiselle. Nuorten haastatteluissaan esiin nostamat henkilökohtaiset saavutukset ja tulevaisuuden toiveet kuvastavat heidän motivaatiotaan työskennellä omia tavoitteitaan kohti. Onnistumisen kokemukset ovat luoneet nuorille uskoa omiin kykyihinsä ja mahdollisuuksiinsa saavuttaa asettamansa tavoitteet.

Toimijuus voi toteutua, kun ihminen on tullut tietoiseksi omista kyvyistään ja mahdollisuuksistaan (Nussbaum 2011: 24–25). Keskittymällä ilman huoltajaa tulleiden nuorten tulevaisuuteen, kehitykseen ja positiivisiin elämäntarinoihin voidaan tukea heidän resilienssiään ja toimijuutensa toteutumista (Eide & Hjern 2013: 667–668). Nuorten onnistumiset huomioimalla voidaan tukea heidän käsitystään omasta kyvykkyydestään ja rakentaa pohjaa tavoitteelliselle toiminnalle. Ympäristö voi tukea yksilöitä tavoitteidensa saavuttamisessa antamalla positiivista palautetta, kannustamalla henkilökohtaisten tavoitteiden asetteluun sekä vahvistamalla yksilön uskoa omiin kykyihinsä. (Ford 1992: 76,140; Ryan & Deci 2016: 17,128,137).

8 Pohdinta

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää millä tavoin ilman huoltajaa tulleiden nuorten osallisuus ja toimijuus toteutuvat ottaen huomioon heihin kohdistuvat ulkoiset odotukset. Lähtöoletuksena oli, etteivät ulkoiset odotukset ole aina yhdenmukaiset nuorten omien toiveiden ja tavoitteiden kanssa, vaan nuoret joutuvat tasapainoilemaan kahden eri kulttuurin ja risteävien odotusten välissä. Käytännön sosiaaliohjaustyön kokemusten perusteella oletettiin, ettei nuorten osallisuus ja toimijuus omaa elämänkulkua koskevien tavoitteiden asettamisessa ja tavoittelussa ulkoisista paineista johtuen täysin toteudu. Opinnäytetyön tarkoituksena olikin selvittää millaisia esteitä ilman huoltajaa tulleiden nuorten osallisuuden ja toimijuuden toteutumiseksi on, sekä esittää ratkaisuja näiden esteiden vähentämiseksi.

Teoreettisen viitekehyksen kivijalaksi valittiin osallisuuden ja toimijuuden teoriat. Niitä täydennettiin motivaatiota ja tavoitteellisuutta käsittelevällä teorialla, sillä toimijuudella on aina jokin suunta, jonka tavoittelu edellyttää motivoitunutta toimintaa. Lisäksi opinnäytetyön taustan kuvauksessa viitattiin aiempaan ilman huoltajaa tulleiden nuorten resilienssiä, voimavaroja ja toimijuutta käsittelevään tutkimukseen. Teoria ohjasi tämän opinnäytetyön aineistonkeruuta ja analysointia. Kyseessä oli siis teorialähtöinen lähestymistapa sisällönanalyysiin (ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2009: 115).

Aineistonkeruu suoritettiin teemahaastattelujen muodossa. Tutkimusmetodia valittaessa otettiin huomioon osallistujien suomen kielen taitotaso sekä opinnäytetyön rajalliset resurssit. Tulkin käyttö ei resurssirajoitteista johtuen ollut mahdollista. Haastatteluihin päädyttiin, sillä sosiaaliohjaustyön kokemusten perusteella ilman huoltajaa tulleet nuoret kokevat suomen kielen puhumisen kirjoittamista huomattavasti helpommaksi. Teemahaastattelut valittiin, jotta kysymykset voitiin haastattelutilanteessa muotoilla ymmärrettävään muotoon ja toistaa tarvittaessa toisin sanoin. Samalla mahdollistettiin osallistujien osallisuus haastattelutilanteissa tarttumalla heidän aloitteisiinsa ja muokkaamalla teemojen käsittelyjärjestystä haastattelun kulun mukaisesti. Aineiston analysointitapa pyrittiin kuvaamaan Menetelmälliset ratkaisut -luvussa mahdollisimman yksityiskohtaisesti, sillä Robsonin (2011: 159) mukaan huolellisella toteuttamistavan kuvauksella edistetään laadullisen tutkimuksen luotettavuutta.

Kaikki tämän opinnäytetyön haastatteluihin osallistuneet nuoret olivat menestyneet hyvin opinnoissaan ja heillä oli korkeat tavoitteet jatko-opintojen ja urakehityksensä suhteen.

He vaikuttivat tyytyväisiltä elämäänsä Suomessa ja halusivat olla hyödyksi ympäröivälle yhteiskunnalle. He uskoivat oman motivaationsa ja aktiivisuutensa olevan tärkein menestykseensä vaikuttava tekijä ja mainitsivat enemmän valinnanmahdollisuuksiaan tukevia kuin rajoittavia tekijöitä.

Nuorten motivoituneisuus ja tavoitteellisuus oli lähtöoletuksiin nähden jopa yllättävää. Pääkaupunkiseudulla ilman huoltajaa tulleiden nuorten parissa tehtävässä tuetun asumisen sosiaaliohjaustyössä motivoitunut, pitkäjänteinen työskentely kohti tavoitteita on usean asiakasnuoren kohdalla osoittautunut haastavaksi. Jo tavoitteiden asettaminen voi olla hankalaa, kun oma tulevaisuus Suomessa ja perheen tilanne lähtömaassa eivät ole ennakoitavissa. Käytännön ohjaustyön kokemukset eivät kuitenkaan tämän opinnäytetyön aineistossa nousseet oletetussa mittakaavassa esille.

Mahdollisia syitä odotusten ja tulosten yhtäpitämättömyydelle ovat muun muassa otannan vinoumat, haastattelutilanteiden toteutukseen liittyvät seikat sekä eroavaisuudet pääkaupunkiseudun ja Uudenmaan palvelutarjonnassa. Haastatteluihin valikoituivat todennäköisesti sellaiset nuoret, jotka olivat oppineet parhaiten suomen kieltä, ja joilla oli itseluottamusta osallistua suomeksi toteutettavaan haastattelutilanteeseen. Heikommin menestyneiden nuorten haastatteluista olisi voinut nousta erilaisia näkökantoja niin ulkoiisiin odotuksiin kuin osallisuuden ja toimijuuden toteutumiseen liittyen. Toisaalta myös haastattelutilanne itsessään saattoi vaikuttaa tässä yhteydessä haastateltujen nuorten vastauksiin. Osa osallistujista mainitsi haastattelun kuluessa toiveestaan osata vastata haastattelukysymyksiin mahdollisimman hyvin, mikä saattoi vaikuttaa vastausten sisältöön ja laajuuteen. Vieraalle haastattelijalle ei välttämättä myöskään haluttu kertoa kaikkia omaan tilanteeseen vaikuttavia seikkoja.

Opinnäytetyön lähtöoletukset perustuivat pääkaupunkiseudun kokemuksiin, kun taas haastatteluihin osallistuneet nuoret asuivat Uudenmaan keskisuurissa kunnissa. Asuinkunnan koon, asukasluvun ja kunnassa asuvien maahanmuuttajien määrän voidaan olettaa vaikuttavan muun muassa aikuisten perusopetuksen luokkakokoihin ja saatavilla olevan yksilöllisen tuen laatuun ja määrään. Olisikin kiinnostavaa selvittää millä tavoin asuinkunnan koko vaikuttaa maahanmuuttajataustaisten nuorten saamien koulutus- ja sosiaalipalveluiden laatuun ja vaikuttavuuteen.

Huomion arvoista on myös useassa haastattelussa puheeksi tullut vertailu Suomen ja lähtömaan olosuhteiden välillä. Etenkin Afganistanilaiset, Iranissa kasvaneet nuoret

vertasivat nykyisiä oikeuksiaan sekä valinnan ja vaikuttamisen mahdollisuuksiaan lähtömaansa tilanteeseen. He ajattelivat nykytilanteensa olevan erittäin hyvä, sillä toisin kuin Suomessa, Iranissa heillä ei ollut ihmisarvoa, oleskelulupaa eikä mahdollisuuksia oman elintasonsa parantamiseen. Osallisuuden ja toimijuuden elementtejä tarkasteltaessa nuoret siis pohtivat tilannettaan pikemminkin suhteessa aiempaan asemaansa syrjittyinä siirtolaisina kuin nykyisen elinympäristönsä kantaväestöön verrattuna. Täten aineisto ei näiltä osin varsinaisesti kuvaa millä tavoin nuorten osallisuus ja toimijuus toteutuvat suhteessa suomalaiseen yhteiskuntaan.

Kontekstin huomioiminen nuorten vapauksia ja mahdollisuuksia arvioitaessa on tulosten tulkinnan ja johtopäätösten kannalta olennaisessa asemassa. Esimerkiksi aineistossa korostuneet kouluttautumiseen liittyvät valinnanmahdollisuudet näyttäytyvät hyvin eri tavoin verrattaessa nuorten nykytilannetta lähtömaan olosuhteisiin tai vaihtoehtoisesti suomalaisten ikätovereiden tilanteeseen. Vaikka nuorten opiskelumahdollisuudet ovat Suomeen tulonsa jälkeen moninkertaistuneet, ovat he kantaväestöön verrattuna edelleen altavastajia koulupaikoista ja urakehityksestä kilpailtaessa. Useimmat ilman huoltajaa tulleet nuoret suorittavat Suomessa vasta peruskouluopintoja siinä vaiheessa, kun suomalaiset vertaiset ovat jo toisen tai korkeaa-asteen opinnoissa. Kokemus osallisuuden toteutumisesta on siis pitkälti riippuvainen yksilön näkökulmasta.

Toisaalta voidaan pohtia, missä määrin nuorten lähtömaahan kallistuva näkökulma kuvastaa heidän osallisuutensa todellista toteutumista tai pikemminkin toteutumattomuutta. Voidaan ajatella, etteivät nuoret samaistu suomalaisiin nuoriin tai koe olevansa heidän kanssaan yhdenvertaisessa asemassa pohtiessaan omaa tilannettaan suhteessa lähtömaan olosuhteisiin nykyisen elinympäristönsä sijaan. Kun otetaan vielä huomioon, ettei useimmilla haastatelluilla nuorilla ollut lainkaan suomalaisia ystäviä, voidaan olettaa, ettei heillä ole myöskään ollut mahdollisuuksia tehdä vastaavia vertauksia suhteessa suomalaisten nuorten vapauksiin ja mahdollisuuksiin.

Yksi tämän opinnäytetyön keskeisimmistä tavoitteista oli lisätä tietoa tekijöistä, jotka vaikuttavat ilman huoltajaa tulleiden nuorten kanssa tehtävän sosiaaliohjaustyön tavoitteellisuuteen. Laki määrittää, että sosiaalialan työn tulee olla tavoitteellista ja asiakkaan tulee olla osallisena tavoitteenasettelussa (Sosiaalihuoltolaki 2014/1301 §39). Motivoituminen tavoitteelliseen toimintaan edellyttää, että yksilö on sisäistänyt tavoitteet omikseen ja kokee ne tavoittelemisen arvoisiksi. Ulkoapäin määrätty tavoitteet eivät

synnyttä yksilön sisäistä motivaatiota, ellei hän itse pidä niitä merkittävinä. Tällöin ei myöskään päästä toivottuihin lopputuloksiin. (Ford 1992: 73–76, 202.) Ilman huoltajaa tulleiden nuorten osallisuus tavoitteenasettamisessa ja toimijuus tavoitteisiin pyrkimisessä on siis avain sosiaaliohjaustyön tavoitteellisuuteen ja tuloksellisuuteen.

Haastatteluihin osallistuneet nuoret olivat asettaneet itselleen kunnianhimoisia tavoitteita, jotka olivat yhteneviä perheenjäsenten heille esittämien toiveiden ja odotusten kanssa. Nuorten kertoman mukaan perheet kannustavat heitä opiskelemaan ja toivovat heidän kouluttautuvan korkeakoulutuksen vaativiin ammatteihin, kuten lääkäriksi tai insinööriksi. Nuoret olivat motivoituneita tavoittelemaan näitä perheenjäsenten kanssa yhteisymmärryksessä asetettuja päämääriä. Selitys nuorten henkilökohtaisten sekä perheenjäsenten odotusten yhteneväisyydelle voi löytyä kulttuuriperimästä, sillä ilman huoltajaa Suomeen muuttaneet turvapaikanhakijataustaiset nuoret ovat pääsääntöisesti kotoisin yhteisöllisistä kulttuureista.

Näille kulttuureille on ominaista, että yksilöiden odotetaan palvelevan ryhmän etua, mikä näyttäytyy omaa yhteisöä kohtaan osoitettuna yhteytenä, solidaarisuutena ja velvollisuudentuntona (Oyserman & Lee 2008: 239). Yhteisöllisissä kulttuureissa yksilöt ovat motivoituneita tavoitteisiin, jotka vastaavat yhteisön odotuksiin, kun taas yksilökeskeisissä, länsimaisissa kulttuureissa saavutukset määritellään yksilön henkilökohtaisten tavoitteiden kautta (Oettingen & Sevincer & Gollwitzer 2008: 193). Suomessa ilman huoltajaa tulleet nuoret joutuvat siis opettelemaan itselleen entuudestaan vieraan lähestymistavan tavoitteenasetteluun. Lähtömaan yhteisön odotukset voivat motivoida nuoria toimimaan, mutta ne eivät välttämättä ole nuorten uudessa elinympäristössä toteuttamiskelpoisia tavoitteita.

Tämän opinnäytetyön tuloksia voidaan hyödyntää EHJÄ ry:n tuetun asumisen sosiaaliohjaustyön kehittämisessä. Nuorten osallisuuden ja toimijuuden toteutumista voidaan tukea keskustelemalla nuorten kanssa heidän omista toiveistaan ja koetuista ulkoisista odotuksista sekä auttamalla heitä omaehtoisten tavoitteiden asettamisessa. Ottamalla puheeksi perheenjäsenten sanoittamat odotukset voidaan selvittää ovatko nuorten omat toiveet yhteneviä vai eriäviä perheen toiveiden kanssa. Samalla avautuu tilaisuuksia keskusteluun nuorten toiveiden ja tavoitteiden saavuttamisen haasteista ja mahdollisuuksista. Sosiaaliohjaajat voivat toimia tilanteissa kulttuuritulkkeina ja ohjata nuoria tavoitteelliseen toimijuuteen uuden elinympäristön sallimissa puitteissa. Uuden

elinympäristön mahdollistamia tilaisuuksia toimijuuden toteuttamiselle voidaan edelleen edistää tukemalla nuorten verkostoitumista kantaväestön kanssa.

Tulosten perusteella nuorten motivoitumisen sekä osallisuuden ja toimijuuden toteutumisen kannalta keskeisintä ovat onnistumisen kokemukset. Sosiaaliohjaustyössä tämä voidaan ottaa huomioon kiinnittämällä erityistä huomioita nuorten onnistumisiin ja saavutuksiin. Myös asiakasnuorten tilanteisiin nähden tavoitettavissa olevien, porrastettujen tavoitteiden avulla voidaan edesauttaa onnistumisen kokemusten kertymistä. Nuorten saavutusten voidaan olettaa lisäävän heidän uskoaan omiin kykyihinsä ja vaikuttamismahdollisuuksiinsa, mikä puolestaan edistää toimijuuden toteutumista (ks. kuvio 1).

Tämän opinnäytetyön tuloksista ei kuitenkaan voida vetää yleistettäviä johtopäätöksiä. Aineisto koostui kuudesta yksilöhaastattelusta ja kuvastaa siten kuuden haastatellun nuoren narratiiveja omasta todellisuudestaan. Lisäksi on otettava huomioon, että osallistujien joukko ei etnisiltä taustoiltaan edustanut Suomeen ilman huoltajaa tulleiden nuorten ryhmää kattavasti. Tuloksissa olisi todennäköisesti ollut enemmän hajontaa nuorten taustojen ollessa moninaisemmat ja osallistujamäärän ollessa kokonaisuudessaan suurempi. Myös otannassa tehdyillä Suomen sisäisillä alueellisilla valinnoilla oli todennäköisiä vaikutuksia opinnäytetyön tuloksiin ja niiden yleistettävyyteen. Robsonin (2011) mukaan laadullisessa tutkimuksessa ulkoisen yleistettävyyden rajoitteet eivät ylipäänsä ole ongelma, vaan tarkoituksena voi olla tietyn tarkkaan rajatun kohteen selittäminen ja ymmärtäminen (Robson 2011: 160).

Tämän opinnäytetyöprosessin pohjalta herännyt kiinnostava jatkotutkimusidea olisi selvittää millainen koulutustaso ja työllisyystilanne ilman huoltajaa Suomeen 2010-luvulla tulleilla nuorilla on tulevaisuudessa. Olisi mielenkiintoista kartoittaa ovatko he kymmenen vuoden kuluttua suorittaneet korkeakoulututkintoja, kuten tämän opinnäytetyön osallistajat suunnittelivat, ja työllistyneet itselleen mielekkäisiin ammatteihin. Olisi myös avartavaa tietää määrittävätkö nuoret myös tulevaisuudessa tavoitteensa yhteisölliselle kulttuurille ominaisella, ryhmän etua ajavalla periaatteella vai muokkaako uusi elinympäristö ajattelua ja toimintaa yksilökeskeisempään suuntaan. Kenties jatkossa näihin teemoihin pureutuvat ilman huoltajaa Suomeen tulleet, sittemmin kouluttautuneet nuoret aikuiset itse.

Lähteet

Adams, Robert 2008. Empowerment, participation and social work. Fourth edition. New York: Palgrave Macmillan.

Bentley, Jacob A. & Thoburn, John W. & Stewart, David G. & Boynton, Lorin D. 2012. Post-Migration Stress as a Moderator Between Traumatic Exposure and Self-Reported Mental Health Symptoms in a Sample of Somali Refugees. *Journal of Loss and Trauma*. 17(5). 451–469.

Björklund, Krister 2015. Unaccompanied refugee minors in Finland: Challenges and good practices in a Nordic context. Turku: Institute of Migration.

Chase, Elaine 2010. Agency and Silence: Young People seeking Asylum alone in the UK. *British Journal of Social Work*. 40(7). 2050–2068.

EHJÄ ry n.d. Meistä. Saatavana osoitteessa: <<https://www.ehja.fi/meista/>> Luettu 20.10.2018.

EHJÄ ry 2018. Jälkihuoltoseminaari. Osallisuus – Ohjaaja osallisuuden mahdollistajana. Helsinki 26.–27.4.2018.

Eide, Ketil & Hjern, Anders 2013. Unaccompanied refugee children - vulnerability and agency. *Acta Paediatrica*. 102 (7): 666–668.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2008. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Vastapaino.

Euroopan muuttoliikeverkosto 2017. Vuosittainen maahanmuutto- ja turvapaikkarakortti: Suomi 2016. Verkkodokumentti. <http://emn.fi/files/1522/Politiikkarakortti_FI_EN_final.pdf> Luettu 2.9.2018.

Euroopan muuttoliikeverkosto 2018. Vuosittainen maahanmuutto- ja turvapaikkarakortti: Suomi 2017. Saatavana osoitteessa: <http://www.emn.fi/files/1812/Maahanmuutto_ja_turvapaikka_FI_EN_SCREEN.pdf> Luettu 16.10.2018.

Euroopan muuttoliikeverkosto 2019. Vuosittainen maahanmuutto- ja turvapaikkarakortti: Suomi 2018. Saatavana osoitteessa: <http://www.emn.fi/files/1970/Maahanmuutto_ja_turvapaikka_2018_FI_EN.pdf> Luettu 16.9.2019.

Ford, Martin 1992. Motivating humans: goals, emotions, and personal agency beliefs. Newbury Park, Kalifornia: Sage Publications.

Hallikainen, Tarja & Ikonen, Elina & Järveläinen, Merja & Kurki, Aulikki & Louhela, Milja & Piironen, Riikka & Monto-Puusti, Kirsimarja & Uramo, Maija 2017. Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. Sosiaalialan korkeakoulutettujen

ammattijärjestö Talentia ry:n julkaisu. Saatavana osoitteessa: <<https://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/>> Luettu 15.10.2019.

Hoggett, Paul 2001. Agency, Rationality and Social Policy. *Journal of Social Policy*. 30 (1). 37–56.

Hopkins, Peter E. & Hill, Malcolm 2008. Pre-flight experiences and migration stories: the accounts of unaccompanied asylum-seeking children. *Children's Geographies* 6 (3). 257–268.

Horgan, Deirdre & Ni Raghallaigh, Muireann 2017. The social care needs of unaccompanied minors: the Irish experience. *European Journal of Social Work*. Original articles. Julkaistu 25.7.2017.

Hynie, Michaela & Guruge, Sepali & Shakya, Yogendra B. 2012. Family Relationships of Afghan, Karen and Sudanese Refugee Youth. *Canadian Ethnic Studies* 44(3). 11–28.

Isola, Anna-Maria & Kaartinen, Heidi & Leemann, Lars & Lääperi, Raija & Schneider, Taina & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna 2017. Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. THL. Työpaperi 33/2017. Saatavana osoitteessa: <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Luettu 27.10.2019.

Kananen, Jorma 2008. Kvali – Kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kurman, Jenny 2016. Perspectives on Filial Responsibility Among Uprooted Families from South Lebanon. *Journal of Research on Adolescence*. 27(3). 506–520.

Laki kotoutumisen edistämisestä 2010/1386. Annettu Helsingissä 1.9.2011. Saatavana osoitteessa: <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101386#L11P89>> Luettu 21.10.2018.

Lister, Ruth 2004. *Poverty*. Cambridge: Polity.

Maahanmuuttovirasto 2016. Turvapaikanhakijat. Yksintulleet alaikäiset, 1.1.–31.12.2015. Tilasto. Saatavana osoitteessa: <https://migri.fi/documents/5202425/6162150/64992_Tp-hakijat_alaikaiset_2015.pdf> Luettu 7.1.2019.

Maahanmuuttovirasto 2017. Turvapaikanhakijat. Yksintulleet alaikäiset, 1.1.–31.12.2016. Tilasto. Saatavana osoitteessa: <https://migri.fi/documents/5202425/6162150/65762_Tp-hakijat_alaikaiset_2016.pdf> Luettu 7.1.2019.

Nussbaum, Martha 2011. *Creating Capabilities. The Human Development Approach*. Cambridge, Massachusetts and London, England: Harvard University Press.

Oettingen, Gabrielle & Sevincer, A. Timur & Gollwitzer, Peter M. 2008. Goal Pursuit in the Context of Culture. Teoksessa Sorrentino Richard M. & Yamaguchi, Susumu (toim.): Handbook of Motivation and Cognition Across Cultures. San Diego, Kalifornia: Academic Press. 191–211.

Orgocka, Aida 2012. Vulnerable Yet Agentic: Independent Child Migrants and Opportunity Structures. Teoksessa Orgocka, Aida & Clark-Kazak, C. (toim.): Independent Child Migration – Insights into Agency, Vulnerability, and Structure. New Directions for Child and Adolescent Development 136. 1–11.

Oyserman, Daphna & Lee, Spike W.S. 2008. A Situated Cognition Perspective on Culture: Effects of Priming Cultural Syndromes on Cognition and Motivation. Teoksessa Sorrentino Richard M. & Yamaguchi, Susumu (toim.): Handbook of Motivation and Cognition Across Cultures. San Diego, Kalifornia: Academic Press. 237–265.

Rask, Shadia & Paavonen, Anna-Marie & Lilja, Eero & Koponen, Päivikki & Suvisaari, Jaana & Halla, Tapio & Koskinen, Seppo & Castaneda, Anu 2016. Primääriperheestä erossaolo on yhteydessä somalialais- ja kurditaustaisten maahanmuuttaja-aikuisten hyvinvointiin ja kotoutumiseen Suomessa. Yhteiskuntapolitiikka 2016 (3). 273–287.

Robson, Colin 2011. Real World Research. Third Edition. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.

Robson, Colin & McCartan, Kieran 2016. Real World Research. Fourth Edition. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.

Rostila, Ilmari 2001. Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. Jyväskylän yliopisto: SoPhi.

Ryan, Richard M. & Deci Edward L. 2016. Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness. New York: Guilford Publications.

Saari, Juho 2015. Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Helsinki: Gaudeamus.

Separated Children in Europe Programme 2009. Statement of Good Practice. 4th Revised Edition. Saatavana osoitteessa: <<http://scep.sitespirit.nl/images/18/219.pdf>> Luettu 15.10.2018.

Sleijpen, Marieke. & Boeije, Hennie R. & Kleber, Rolf J. & Mooren, Trudy 2016. Between power and powerlessness: a meta-ethnography of sources of resilience in young refugees. Ethnicity & Health 21(2). 158–180.

Sosiaalihuoltolaki 2014/1301. Annettu Helsingissä 30.12.2014. Saatava osoitteessa: <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>> Luettu 1.10.2019.

The United Nations High Commissioner for Refugees 1994. Refugee children: Guidelines on protection and care. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees. Saatavana osoitteessa:
<<http://www.unhcr.org/protection/children/3b84c6c67/refugee-children-guidelines-protection-care.html?query=refugee%20children>> Luettu 15.10.2018.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Saatavana osoitteessa:
<<https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>> Luettu: 13.1.2019.

Vella, Kyle 2016. Power, paternalism and children on the move. *Journal of International Humanitarian Action*. 1 (3). 1–12. Saatavana osoitteessa:
<<https://jhumanitarianaction.springeropen.com/track/pdf/10.1186/s41018-016-0003-y>> Luettu 16.10.2018.

Vilka, Hanna 2015. Tutki ja kehitä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Wells, Karen 2011. The strength of weak ties: the social networks of young separated asylum seekers and refugees in London. *Children's Geographies* 9 (3–4). 319–329.

Wolff, Jonathan & De-Shalit, Avner 2013. *Disadvantage*. Oxford: Oxford University Press.

Teemahaastattelu

Avauskysymykset/taustatiedot:

- 1) Mistä olet kotoisin?
- 2) Kauanko olet asunut Suomessa?
- 3) Minkä ikäinen olet?
- 4) Kuinka pitkään sinulla on ollut ohjaaja EHJÄ:stä?
- 5) Asuuko sinulla perheenjäseniä kotimaassa/lähtömaassa? Keitä?
- 6) Kuinka usein pidät perheenjäseniin yhteyttä?

Teemat

- Hyvinvoinnin lähteet
 - Päivittäisten toimintojen (esim. koulu, työ, vapaa-aika) henkilökohtainen merkityksellisyys
 - Hyvinvointia tuottavat asiat elämässä
- Perheen toiveet ja odotukset
 - Perheen sanoittamat tai nuoren olettamat odotukset
 - Palaute perheeltä
 - Ajatukset näistä ulkoisista odotuksista
- Uuden elinympäristön toiveet ja odotukset
 - Eri tahojen (Migri, TE-toimisto, Kela, EHJÄ:n ohjaajat, sosiaalityöntekijä jne.) sanoittamat tai nuoren olettamat odotukset
 - Palaute näiltä tahoilta
 - Ajatukset näistä ulkoisista odotuksista
- Omat toiveet ja odotukset
 - Nuoren omat toiveet ja tavoitteet
 - Millaiset tavoitteet ovat arvokkaita?
 - Mahdollisuudet vaikuttaa henkilökohtaisiin tavoitteisiin ja elämän kulkuun
- Vaikuttamismahdollisuudet
 - Elinympäristöön ja olosuhteisiin vaikuttamisen mahdollisuudet
 - Minkä pitäisi muuttua, jotta sinulla olisi enemmän valtaa ja vaikuttamismahdollisuuksia?
 - Ohjaajan tuki